

H İ T İ T L E R

anlayabiliriz.

HATT İ LER

Hititler ile ilgili bilgilerimiz daha bu yüzyılın başlarına dayanır. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar, Hititlerin tarih içindeki konumu bilinmiyordu. Gerçi Mısır metinleri ve Tevrat bir kavimden söz ediyordu ama bu kavmin Anadolu kökenli olabileceği kimsenin aklına gelmemiştir.

İç Anadolu'nun İlk Çağ tarihi ile ilgili yapılan araştırmalar , On dokuzuncu yüzyılda buraları gezen Charles Texier , William Hamilton gibi gezginlerin izlenimlerinden öteye gitmemiştir.

Daha sonra "Yozgat Tabletleri" adı verilen , Boğazköy arşivine ait eserle bulunmuş ve ünlü Çek bilgini Hronzy tarafından 1917 yılında çözülmüştür.

Bu tabletlerde Anadolu'nun bu bölgesinden Hatti Ülkesi diye sözedildiği görüldüğünden bu uygarlığı yaratanlara , Tevrat'taki isimle de uyuşturarak Hititler denmiştir.

Hititleri tanımak Anadolu uygarlığını, hatta Anadolu'nun bugününü tanımak demektir.

Anadolu toprakları üzerinde Hittiler'in mirasçısı olan bizler , bu kültürü tanıdıkça, inançlarını öğrendikçe, bugünkü kültürümüzü daha iyi anlayabiliriz.

Hititler'i incelemeye

ba ş lamadan önce, Hitit

göçlerinden önce aynı yerlerde uygarlık kurmuş olan ve Hititler'i büyük ölçüde etkilemiş olan Hatti uygarlığının incelemek gerekmektedir.

Yakla ş ı k MÖ 2500-1700 y ı llar ı

aras ı nda

Anadolu'da büyük

bir uygarl ı k olu ş turmu ş

Hattiler hakk ı nda bilgilerimiz oldukça s ı n ı rl ı d ı r.

Hattiler Anadolu'nun yerli halk ı olarak kabul edilmekle beraber, göçlerle geldiklerini - hatta Türk kökenli olduklar ı n ı - savunanlar da vard ı r.

Yap ı lan ara ş t ı rmalar Hititler'in uygarl ı k ve inanç/mitoloji bak ı m ı ndan Hattiler'den oldukça etkilendiklerini ortaya koymu ş tur.

Boran

Hititler kendilerini ba ş ka isimle anmalar ı na ra ğ men, ülkelerine Hatti ülkesi demeleri ve din ile ilgili tabletlerde rahibin Hatti dilinde konu ş tu ğ unu belirtmeleri bu etkiyi göstermektedir. Ayr ı ca özel isimlerin bir ço ğ u da Hatti dilinden gelmektedir.

Hatti uygarl ı ğ ı na ait en önemli eserler Alacahöyük'te bulunmu ş tur. 1935'de Atatürk'ün himayesinde ba ş layan kaz ı larda bugün [Anadolu Medeniyetleri](#) Müzesi'nde sergilenen güne ş kurslar ı , heykelcikler, alt ı n kupalar bir çok eser bulunmu ş tur.

Yap ı lan kaz ı larda ölülerin hocker pozisyonunda

bulunmas ı

(ana

rahminde oldu ğ u gibi, cenin vaziyetinde) , toprak ve yeniden dirilme

kültlerini varl ı ğ ı n ı , dolay ı s ı yla

da ana tanr ı ça kültünün varl ı ğ ı n ı

göstermektedir.

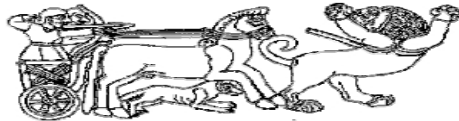
Bir ba ş ka buluntu yeri de Tokat Horoztepe'dir. Burada da ana tanr ı çaya ait idoller ve tören zilleri bulunmu ş tur. Ancak buluntular ı n büyük bölümü yurt d ı ş ı na kaç ı r ı lm ı ş t ı r.

Hattiler'e ait süsleme ve bezeme ş ekillerinin Anadolu'nun bir çok yerinde görülmesi bu uygarl ı ğ ı n ne kadar yay ı lm ı ş oldu ğ unu ve önemini göstermektedir.

Hatti halk ı , hayvan biçimli tanr ı lar ı n kültünü geli ş tirmi ş , özellikle de bo ğ a en önemli simge olmu ş tur. Bo ğ a ile gök/güne ş kurslar ı n ı n birlikteli ğ i bo ğ a/gök ili ş kisini dü ş ündürtmü ş tür. Buna göre bo ğ a en büyük gök tanr ı y ı temsil etmektedir.

Hattiler Hititler'le kayna ş m ı ş , Hatti uygarl ı ğ ı Hitit uygarl ı ğ ı içinde ya ş amaya devam etmi ş tir.

H İ T İ TLER' İ N KÖKEN İ

Anadolu Uygarl ı klar ı

içinde en

önemlilerinden olan Hititler'in kökeni hala tartışılmalıdır. Ancak Hititler'in

Anadolu'nun yerli

halkı

olmayıp

dişarıdan geldikleri kesindir. Hatta Hitit adı da daha sonra Eski Ahit'e göre uydurulmuş bir isimdir. Hitit diye andığımız bu halkın kendilerine Nesi dili konuşan Nesili dediklerini biliyoruz.

Batı dünyasındaki bilim adamlarının üzerinde anlaşmaya vardıkları Hititler'in Hint-Avrupa kökenli bir kavim oldukları yolundadır. Konuştukları dil ve ataerkilliği ve diğer kültür özellikleri bu görüşü destekler niteliktedir.

Ancak Hititler'in nereden göç ettikleri tam olarak açıklanmamıştır.

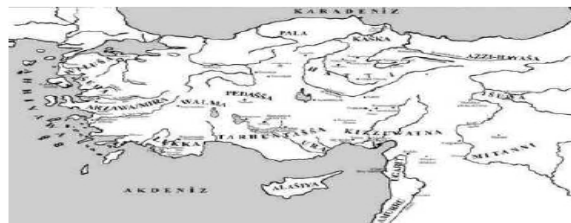
Boran

Cumhuriyetin ilk y ı llar ı nda , o zamanki isimleriyle, Etiler'in Türk oldu ğ u söylenmi ş tir. Hatta Etibank da ad ı n ı buradan alm ı ş t ı r. Öte yandan Hititler'in olmasa da Hattiler'in Asiatik kavimlerle alakas ı vard ı r. Özellikle dilleri ve kültürleri bu ba ğ lant ı y ı güçlendirmektedir.

Öte yandan bir ba ş ka teori de Hititler'in Çerkes kökenli oldu ğ u yolundad ı r. Bu tez de Hattiler söz konusu oldu ğ unda dil ve kültür ö ğ eleri bak ı m ı ndan desteklenmektedir ve olanaks ı z gözükmemektedir. Ancak daha etrafl ı ara ş t ı rma yap ı lmal ı d ı r. Örne ğ in Çurey (bkz.Kaynakça) Hattiler ile Hititler'i yer yer kar ı ş t ı rd ı ğ ı ndan ortaya anla ş ı lmas ı güç ,hatal ı teoriler ç ı km ı ş .

H İ T İ T TAR İ H İ NE KISA B İ R BAKI Ş

Hititler'in kökeni sorununa göz att ı ktan sonra, Hititler'i Hint Avrupa kökenli, Kafkaslar yolu

ile Anadolu'ya

girmi Ő

bir

kavim olarak kabul edebiliriz.

Konumuz itibar ı

ile Hitit

tarihini ancak çok k ı sa olarak gözden geçirmek gerekmektedir. Meraklı okuyucu Kaynakça'da bu konuda çok önemli bilgiler veren eserleri bulacaktır.

Hititler'in tarih sahnesinde görülmesi daha öncelere de dayansa Krall ı ğ ı n MÖ 1660-1630 yıllar ı aras ı nda hüküm sürmü Ő I. Hattu Ő ili taraf ı ndan kuruldu ğ u söylenir. Bu konu belgelere bak ı ld ı ğ ı nda biraz kar ı Ő ı kt ı r, çünkü Hattu Ő ili de kendinden önce gelen Labarna ve ba Ő Ő ehir Kussara'dan söz etmektedir. Bu

dönem ise oldukça kar ı Ő ı kt ı r çünkü anadolu'da yerel

krallar hüküm

sürmektedir.

Asl ı nda Hattu ş ili , merkez Hattu ş a ş olarak krall ı ğ ı kuran ki ş idir. Akurgal bu durumu ş öyle özetlemektedir: (bkz Kaynakça)

“ Yaz ı l ı kaynaklardan belli oldu ğ una göre sonuç olarak diyebiliriz ki, Labarna adl ı bir kral Kussara’da hükümdar olduktan sonra yerine ye ğ eni Labarna ya da Tabarna ad ı ile kral oluyor. Ancak bu ikinci Labarna, bir süre sonra idare merkezini , ba ş kent olmaya her yönden elveri ş li Hattu ş a’ya neklediyor ve o yüzden de Hattu ş ili yani Hattu ş lu anlam ı na gelen bir ad al ı yor .”

Hattu ş ili yay ı lma siyaseti izlemi ş ve s ı n ı rlar ı n ı güneye, bugünkü Suriye’ye ve bat ı ya Arzawa ülkesini alarak geni ş letmi ş tir.

Boran

Bir seferde ölen Hattu ş ili'nin yerine Mur ş ili geçmi ş tir. Mur ş ili de babas ı n ı n yay ı lma siyasetini izlemi ş , Halpa' (Halep) y ı alm ı ş ve Babil'e kadar uzanarak , yakla ş ı k MÖ1550 senesinde, buray ı da yak ı p y ı karak Hammurabi sülalesini sona erdirmi ş tir.

Mur ş ili'den sonra bir çok kral gelmi ş tir. Bunlar içinde en önemlilerinden biri Telipinu'dur(MÖ 1535-1510) Telipinu zaman ı ndan kalma yaz ı lar hem Hitit tarihine ı ş ı k tutmaktadı r, hem de Telipinu ilk olarak krall ı ğ ı n kime kalaca ğ ı n ı belirlemi ş tir : « *Birinci kad ı ndan do ğ an erkek çocuk kral olur. E ğ er birinci s ı radan bir prens yoksa, ikinci s ı radan olan erkek çocuk kral olur. Bir kral çocu ğ u, bir o ğ lan mevcut de ğ ilse, bu durumda birinci s ı radan olan k ı z evlendirilir, onun kocas ı kral olur.* »

MÖ 1460-1190 y ı llar ı Hitit Krall ı ğ ı n ı n “Büyük Krall ı k” dönemi olarak adlandı r ı l ı r. Hurri-mitanni Devleti'nden sonra bu dönemde Anadolu'daki en büyük siyasi güç Hitit Krall ı ğ ı 'dı r.

Bu dönemin ilk kral ı II.Tuthaliya'd ı r. Bu önemli kral ı n sülalesi Hitit Krall ı ğ ı n ı n sonuna kadar

hüküm sürmü ş tür.

**Bu dönemde en önemli kralardan bir Ş
uppiluliuma'd ı r. Bu kral zaman ı nda (MÖ1350-
1345) krall ı k s ı n ı rlar ı iyice geni ş lemi ş , M ı s
ı rla ili ş kiler yo ğ unla ş m ı ş t ı r.**

Bir ba ş ka önemli kral da Muvatalli'dir . (MÖ 1315-1282).
Onun zaman ı nda

kar ı ş ı kl ı klar bast ı r ı lm ı ş

ve M ı s ı r'a kar ş ı

yap ı lan Kade ş

sava ş ı

ba ş ar ı

ile

sonuçlanm ı ş t ı r. Daha sonra III.Hattu ş uli ise ünlü
Kade ş Anla ş mas ı n ı yapm ı ş t ı r.

**MÖ 1200'lü y ı llar ı n sonuna do ğ ru Hitit Krall ı ğ
ı en parlak devirlerini ya ş arken kral ı n**

ölmesinden sonra çocu ğ u olmad ı ğ ı ndan karde ş i II. Ş uppiliuma'n ı n tahta geçmesi ile sarayda kar ı ş ı kl ı klar ç ı km ı ş , hatta halk aras ı nda da ba ş kald ı rmalar olmu ş tur. Bunu üzerine bir de "Kuzey kavimleri" sald ı r ı s ı eklenince Hitit devleri dayanamam ı ş , istilalar alt ı nda tarihe kar ı ş m ı ş t ı r.

Daha sonralar ı "Geç Hitit" denilen beylikler dönemi ya ş anm ı ş , Hitit kültürü güneyde biraz daha ya ş amaya devam etmi ş se de zamanla tarihe kar ı ş m ı ş t ı r.

Boran

H İ T İ T İ NANÇLARI

**Bu konu al ı ş kanl ı k oldu ğ u üzere “Hitit Dini “
ba ş l ı ğ ı alt ı nda incelenir. Zaman zaman bu
terminolojiyi biz de**

kullan ı r ı z, ancak bu konuyu,

genel kurallar ı

**belirlenmi ş , homojen bir din olmad ı ğ ı için, “Hitit
nançlar ı ” ba ş l ı ğ ı alt ı nda incelemek daha do ğ
rudur.**

**Hititler, belki de Anadolu’nun o dönemdeki mozai ğ
inden olsa gerek, her toplulu ğ un Tanr ı s ı n ı
benimsemi ş , çok geni ş bir panteon yaratm ı ş t ı
r. Bu yüzden olsa gerek tabletlerde “ *Hatti*
Ülkesi’nin bin tanr ı s ı ” deyimi geçer. Yaz ı l ı
kaya’daki tanr ı lar geçidi de bu konu hakk ı nda
oldukça iyi bilgi vermektedir. Ancak tanr ı
isimlerinin bir ço ğ u bize yap ı lan anla ş malarda**

tanr ı lar ı n tan ı kl ı ğ ı bölümlerinden ula ş maktad ı r.

Hititler, Eski Krall ı k döneminde Hint-Avrupa ve Hatti kökenli tanr ı lar ı benimserlerken, daha sonralar ı Hurri, hatta Mezopotamya kökenli tanr ı lar ı da benimsemi ş lerdir. Hititler’de Mezopotamya tanr ı ças ı İş tar da çe ş itli adlarla an ı lmakta ve büyük önem ta ş ı maktayd ı .

Bununla birlikte ayn ı kökenden sular ı n tanr ı s ı Ea ve Damnika, Güne ş tanr ı s ı Ş ama ş ve kar ı s ı Aya ve Ay tanr ı s ı Sin, Hitit panteonunda yer alm ı ş lard ı r. Bu tanr ı lar ayr ı ca ş ahili ğ in gerekti ğ i yerlerde yer alm ı ş lard ı r.

Hititler’de tanr ı lar tamamen insanlar gibi dü ş ünülmü ş tür; buna göre tanr ı lar insanlara ait duygular ı ya ş ayabilmekte, hatta ac ı kmakta, susamakta ve hastalanmaktad ı rlar.

Bu tanr ı lardan büyük bölümü yerel ve çe ş itli topluluklara ait tanr ı lard ı r. Bu dönemde Hurri, Luwi, Pala, Hatti ve Mezopotamya tanr ı lar ı ço ğ unluktad ı r. Tanr ı lar ne kadar çok olurlarsa olsunlar asl ı nda belli özellikleri ortak olan tanr ı lard ı r. Di ğ er bir deyi ş le, farklı isimlerde ayn ı

özellikleri ta ş ı rlar. Bu ba ğ lamda belli ba ş l ı tanr ı özelliklerini ortaya koyabiliriz.

Hitit inançlar ı n ı konu ba ş l ı klar ı halinde incelemek daha do ğ ru olacakt ı r :

H İ T İ TLER' İ N TANRILARI

Gök Tanr ı /F ı rt ı na Tanr ı s ı

Hitit panteonunda en önemli tanr ı ku ş kusuz “Gök Tanr ı ” idi. Yerel olarak de ğ i ş ik isimlerle ça ğ r ı lan bu tanr ı Hatti dilinde “Taru” , Hurri dilinde “Te ş up”, Hitit dilinde ise

“Tarhu,Tarhuna ya

da Tarhunt” diye

adland ı r ı l ı yordu.

Asl ı nda Hititler geldiklerinde , Hint Avrupa kökenli bir tanr ı lar ı vard ı . Ş iu ismindeki bu

Boran

5

tanr ı , Yunanca Zeus ve Latince Deus,dii sözcükleri ile ayn ı kökendendi. Bu kök hem tanr ı hem de gün ı ş ı ğ ı , parlamak gibi anlamlara da sahiptir. Ancak zaman içinde Ş iu özel tanr ı ismi olmaktan ç ı km ı ş ve genel olarak tanr ı anlam ı na gelmi ş tir. Ancak Hititlerin de bir dönem, Luwiler gibi Hint Avrupa isimli ba ş ka tanr ı isimlerini de koruduklar ı zannedilmektedir.

Tanr ı 'n ı n isimleri ve sembolleri konusunda Akurgal'da a ş a ğ ı daki al ı nt ı y ı almakta fayda vard ı r : (*Hatti ve Hitit Uygarl ı klar ı ,* Bkz.Kaynakça)

“ Ba ş tanr ı Hitit metinlerinde genellikle ‘Hatti Ülkesinin Gök Tanr ı s ı ’ , ‘Gö ğ ün Tanr ı s ı ’ , ‘Hattu ş an ı n Tanr ı s ı ’ , ‘Saray ı n Tanr ı s ı ’ gibi adlarla an ı lmaktad ı r. Ayr ı ca ‘Ordunun Göktanr ı s ı ’ , ‘Ya ğ mur Göktanr ı s ı ’ gibi adland ı rmalara da rastlanmaktad ı r. Bir tanr ı n ı n hiyeroglif i ş areti ikiye bölünmü ş bir elipsten olu ş ur. Önce söz konusu i ş aret sonra, gök tanr ı s ı demek isteniyorsa, ikiye bölünmü ş elipsin alt ı na W biçimli y ı ld ı r ı m i ş areti yaz ı l ı rd ı ; ikisi birden gök tanr ı s ı anlam ı na gelmektedir. “

Gök tanr ı ile da ğ lar, daha do ğ rusu da ğ tanr ı lar ı , aras ı nda sembolik ba ğ vard ı r. Asl ı nda bunu “ *da ğ lar ı n gökkubbeyi ta ş ı d ı ğ ı* ” inanc ı ile birlikte ele almak daha do ğ ru olacakt ı r. Bu, daha sonra Yunan Mitolojisinde görece ğ imiz Atlas efsanesinin ilk ş ekli olmal ı d ı r. Bir Hitit metninde, gök tanr ı n ı n, da ğ tanr ı lar ı n ı n sembolize eden iki erkek figürü üzerinde durmas ı da bu görü ş ümüzü güçlendirmektedir.

Gök tanr ı n ı n en önemli sembollerinden biri de bo ğ ad ı r. Bo ğ an ı n gök tanr ı y ı sembolize etti ğ i dü ş ünülmektedir. Alacahöyükte ç ı kan bir kabartmada kral ve kraliçenin bo ğ a heykeli önünde yapt ı ğ ı sayg ı duru ş u da asl ı nda gök tanr ı ile ilintili olmal ı d ı r. Çatalhöyük’ten, belki de daha eski ça ğ lardan beri önemini koruyan bu sembol daha sonra Yunan Mitolojisinde Zeus’un bo ğ a k ı l ı ğ ı na girmesinde de kar ş ı m ı za ç ı kacakt ı r.

Gök tanr ı s ı ayn ı zamanda f ı rt ı na tanr ı s ı idi. Zaten Anadolu’nun iklimini göz önünde bulundurursak -eskiden daha s ı cak oldu ğ u dü ş ünülüyorsa da- f ı rt ı nalar ı n ne kadar önemli oldu ğ u aç ı kt ı r. Hatta bir f ı rt ı na s ı ras ı nda

kral II.Mur ş ili'nin dilinin tutuldu ğ unu ö ğ reniyoruz :

“ Birden hava bozdu. Gök tanr ı s ı korkunç bir ş ekilde gürledi ve ben ürktüm. O zaman a ğ z ı nda söz azald ı ve söz kesiklik yaparak yukar ı do ğ ru ç ı kt ı . Y ı llar geçince bu dü ş lerimde de kendini duyurmaya ba ş lad ı . Bu dü ş lerden birinde tanr ı n ı n eli bana de ğ di ve konu ş ma gücümü bütünü ile yitirdim.”

Geç dönemlerde , gök tanr ı s ı n ı n bütün özellikleri F ı rt ı na tanr ı s ı na geçmi ş , Hurrilerin f ı rt ı na tanr ı s ı Te ş up da Hititler'in gök tanr ı s ı na e ş de ğ er bir konuma yerle ş mi ş tir. Te ş up için daha çok Toros ve güneyinde, Suriye'ye kadar olan bölgede kült merkezleri vard ı .

Boran

Tanr ı a

Hititlerde tanr ı kadar tanr ı a da önemlidir. Zaten bunun izd  üm olarak da Hitit toplumuna kad ı n erke  e e  de  er konumdad ı r.

Hitit Tanr ı as ı , Hattilerde “Vuru  emu”, Hurrilerde “Hepat” diye adland ı r ı lm ı  tanr ı ad ı r. Hititlerde “Arinna’n ı n güne  tanr ı as ı ”, geç Hititlerde “Kupaba” olarak da geçmi  tir. (Kybele de büyük olas ı l ı kla ayn ı inanc ı n devam ı d ı r.)

Bu tanr ı a isimleri tabletlerde farkl ı isimlerde geçseler de ayn ı özelliklere sahiplerdir. Özellikle Hurri etkisiyle, Te  up’un panteona girmesiyle beraber Te  up’un kar ı s ı tanr ı a Hepat da önemli bir yer tutmaya ba  lam ı  , Hatta Arinna’n ı n güne  tanr ı as ı ile e  bir konuma gelmi  tir. Bir belgede  öyle denmektedir :

“ Bütün ülkelerin kraliçesi efendin, Arinna’n ı n güne  tanr ı as ı ! Hatti ülkesinde sen Arinna’n ı n güne  tanr ı as ı ad ı n ı al ı rs ı n, sedir a   ac ı ülkelerinde ise Hepat ad ı n ı al ı rs ı n .”

İlgincidir, yüzyıllar sonra Apuleius da böyle bir ifade kullanacaktır.

Çoğu kabartmada Tanrı ve tanrıça yanyana eşit önemde tasvir edilmişlerdir. Yazılı kaynaklarda da bu tanrısal çiftin betimlemeleri vardır. Bunun yanı sıra bu çiftin oğulları da koruyucu tanrı olarak önemlidir.

Tanrıçalar arasında en önemlisi kuşkusuz Arinna'nın güneş tanrıçasıdır. Arinna kenti hakkında deyimlik varsayımlar vardır. Ancak en kuvvetlisi ve arkeolojik delillere dayananı, Arinna'nın Alacahöyük olduğuudur.

Arinna'nın güneş tanrıçası krallığının hayatında da önemlidir. II.Murşili(MÖ1345- 1315) uzun zamandan beri ihmal edilen bu kültü canlandırmış ve kazandığı zaferleri buna bağlamıştır:

“ Ben majeste, babamın tahtına oturduğumda çevredeki bütün düşmanlar benimle savaşagiriştiler. Ancak ben hiçbir düşman ülkesine karşı sefere çıkmadan önce Arinna kentinin güneş tanrıçası ile ilgili bayram törenlerini düzenledim[...] ve ona seslendim: Arinna'nın güneş tanrıçası! Benim efendim, benim yanıma aşıya gel ve

***[...] senin topraklar ı n ı almak isteyen çevredeki d
ş man ülkeleri yok et.! Ve Arinna'n ı n güne ş tanr ı
as ı sözümü duydu ve bana geldi. O zaman babam ı
n taht ı na oturur oturmaz, çevredeki d ş man
lkeleri on y ı lda yendim ve onlar ı yere vurdum .”***

**Zamanla Hepat gibi ba ş ka tanr ı çalar da bu
derece öneme sahip olmu ş lar ve “protokol”de
yerlerini alm ı ş lard ı r.**

Boran

Yerel Tanrı

Hititler'in y
Sarayında
Kaynakça
çok iyi g
olaylar ha
konusu ile
Aruşna k
tanrıyı Üni

" Tapınağ
Hititlere o.

ı lar

yerel tanrı lara bakış açısı Ahmet Ünal' ın *Hitit*
ndaki Entrikalar Hakk ında Bir Fal Metni (bkz isimli
çalışmas ında açıkladığı metinlerde
gözükmektedir. Bu bir fal metnidir ve olan hakk ında
tanrı lara görüş sorulmaktadır. (Fal ileride
ayrıntılı olarak işlenecektir). Bu metinde kenti
tanrısı önemli bir yer tutmaktadır. Bu Ünal ş
öyle açıklamaktadır:

*, kültü ve kült personeli Aruşna'da bulunan, oldukça
yabancı ve adı bilinmeyen bir tanrıdır. Bu
yabancı lığa rağmen büyük kral ın hastalığı
yüzünden Hitit saray ınınla sıkı bir ilişki
halindedir. Çok alıngan ve nazlı bir tanrı olup, bu
fal metninin yazılması na o neden olmuştur.
Çünkü kral ın hastalığı konusunda kendisine baş
vurulmamış, bu yüzden de gazaba gelmiştir.
Öfkelenmesinin başka bir nedeni de, kraliçeden bir
rüya aracılığı ile istemiş olduğu altından*

çelenklerin aksesuarlar ı yla birlikte kendisine verilmeyip, mabeyincinin evinde sakl ı tutulmas ı d ı r. Bundan dolayı ,tanr ı n ı n öfkesini yat ı ş t ı rmak için kefaretilmesi gerekmi ş , büyük kral ı n tutulmu ş oldu ğ u hastal ı ktan kurtulduktan sonra, bir af dileme ayinine kat ı lmak üzere bizzat Aruşna'ya gitmesi, fal arac ı yla saptanm ı ş t ı r. Tüm bu çabalara ra ğ men tanr ı n ı n öfkesi yat ı ş t ı r ı lamam ı ş ve anla ş ı lan bu yabanc ı tanr ı n ı n kültünü iyice bilmeyen Hititli rahipler, tanr ı n ı n bak ı m ı n ı , ayinlerinin yap ı lmas ı n ı vs. Aruşna'l ı rahiplere b ı rakmak zorunda kalm ı ş lard ı r .”

Bunun d ı ş ı nda ba ş ka yerel tanr ı lar da olaylara göre önem kazanm ı ş lard ı r.

Hayvan tanr ı lar

Bunlar ı n d ı ş ı nda Hitilerde hayvan biçimli (zoomorphique) tanr ı lar da vard ı r. Hitilerde hayvan biçimli kaplar zoomorf tanr ı dü ş üncesini kült aletleridir.

F ı rt ı na tanr ı s ı n ı n bo ğ a ile sembolize edilmesinden dolayı bo ğ a biçimli kaplar en önemlileridir.

Burada bir konu üzerinde daha ayrıntılı olarak durmak gerekmektedir. Kaynakçada belirttiğimiz bir çok yayında boğ an ın tanr ının sembolü olduğu

söylenmektedir. Ancak bir Hitit metninde (II.Muwatalli'nin duası)

ş öyle

geçmektedir :

“ Hatti'nin F ı rt ı na Tanr ı s ı n ı n önünde yürüyen boğ a Ş eri, efendim, benim dua olarak bu sözlerimi tanr ı lara bildir! Efendiler, göğ ün ve yerin efendileri tanr ı lar bu sözlerimi ve duam ı i ş itsinler .”

Buradan anladığımız ı m ı za göre boğ a f ı rt ı na tanr ı s ı na eş lik etmekte ve tanr ı larla insdanlar arasında arac ı l ı k yapmaktadır. Böylece kabartmalarda gördüğümüz boğ aya tap ı nma sahnesi de daha anlam kazanmaktadır. Bu Yunan mitolijisindeki Hermes'inkine benzer bir roldür.

Boran

**Ayr ı ca Ay ı /insan biçimli figürler de Hitit sanat ı
nda yer alm ı ş t ı r.**

**Hitit sanat ı nda ilginç bir figür de Sfenks'tir. Sfenks
de M ı s ı r kökenli olup Suriye yoluyla Hitit sanat ı
na geçmi ş tir.**

Kubaba

**Hitit tanr ı lar ı na uzun uzun isimleriyle yer
vermemize ra ğ men , Anadolu'daki tarih süreklili ğ
i aç ı s ı ndan Kubaba üzerinde durmak
gerekmektedir.**

**Büyük Hitit İ mparatorlu ğ u zaman ı ndan beri en
önemli merkezlerden bir de Kuzey Suriye'de
bulunan Kargam ı ş olmu ş tur. Bu dönemde Hitit
krall ı k ailesinden vasal krallar taraf ı ndan
yöneytilen Kargam ı ş , Hitit İ mparatorlu ğ u y ı k ı
ld ı ktan sonra bir "Geç Hitit Devleti" olarak varl ı
ğ ı n ı sürdürmü ş tür.**

**Bu merkezin en önemli tanrçalar ı ndan bir de
Kubaba'd ı r. Burada büyük sayg ı gören Kubaba
daha sonra Anadolu'da Kybele ad ı yla ya ş ayacakt
ı r.**

H İ T İ TLER'DE TANRI KÜLTLER İ

Hitit tanr ı kültleri asl ı nda devlet dinidir ve bu kültlerin görevlileri de devlet görevlileridir.

Hitit tanr ı kültlerinde kaya/aç ı k hava tap ı naklar ı önemli bir yer tutmaktadı r. Günümüze, a ş a ğ ı da ayr ı nt ı l ı olarak incelenmi ş , bir çok aç ı k hava tap ı na ğ ı ula ş m ı ş t ı r. Bir ço ğ u da, ne yaz ı k ki, defineciler taraf ı ndan tahrip edilmi ş tir.

**Bunlar içinde Yaz ı l ı kaya en önemlileridir.
Buradaki**

tanr ı lar geçidinde 60'tan fazla tanr ı ve tanr ı ça tesbit edilmi ş tir.

Ta nr ı lar ı n ba ş ı nda sivri bir külah ve dizlerinin üstüne kadar inen beli ku ş akl ı bir giysi varken, tanr ı çalar ı n ba ş ı nda silindirik bir ba ş l ı k ve üzerlerinde bluz ve pilili etek vard ı r.

Ya z ı l ı kaya'daki tanr ı lar ı n

büyük

ölçüde

Hurri

panteonunu

gösterdi ğ i

gözükmehtedir.

H ititler tanr ı lar ı insan gibi (antropomorphique) dü ŝ ündükleri için “Tanr ı lar ı n Evi” olarak dü ŝ ünülen tap ı naklar ı n büyük önemi vard ı .

Ta p ı naklar tam anlam ı ile tanr ı n ı n evi idi. İ lgili tanr ı n ı n ya da tanr ı çan ı n heykeli burada durur, ve tanr ı n ı n ya da tanr ı çan ı n burada oldu ğ una inan ı l ı rd ı .Tanr ı heykeli tap ı nakta iken sadece kral, kraliçe ve seçilmi ŝ rahipler heykelin oldu ğ u odaya giremeye izinliydiiler. Ba ŝ kas ı n ı n, özellikle de bir yabanc ı n ı n girmesi ölümle cezaland ı r ı labiliyordu.

H attu ŝ a ŝ ’taki gibi büyük tap ı naklar oldu ğ u gibi daha küçük ŝ ehirlerde daha küçük tap ı naklar vard ı .

Boran

9

Genelde, tap ı na ğ ı n as ı l merkezinde bir avlu ve bu avluya bakan odalar vard ı . Ta nr ı heykelinin bulundu ğ u kutsal oda tap ı na ğ ı n arka yüzünde oldu ğ u için iki taraftan da ı ş ı k alabilmekteydi.

Hattu ş a ş 'taki tap ı nakta iki kutsal oda vard ı . Bunlardan birinin F ı rt ı na Tanr ı s ı n ı n od as ı olarak, di ğ erinin de Arianna'n ı n Güne ş Tanr ı ças ı ad ı na düzenlendi ğ i dü ş ünülmektedir.

Yaz ı l ı kaya ise daha farklı olarak aç ı k hava tap ı na ğ ı idi. Burada bayramlar ku tlan ı yor ve özel törenler (yeni y ı l gibi) düzenleniyordu.

Tap ı naklar dinsel merkezler oldu ğ u gibi ayn ı zamanda ekonomik merkezler de ol mu ş lard ı r. Buralarda sadece tap ı na ğ a verilen hediye ve ba ğ ı ş lar saklanmam ı ş ayn ı zamanda tah ı l deposu olarak da i ş lev görmü ş lerdir. (burada genelleme

yapmak

olanaks ı zd ı r, ancak yap ı lan kaz ı lar

ı ş ı ğ ı nda böyle

bir

sonuç

ç ı kar ı lm ı ş t ı r.)

Tanr ı lar heykel lerle ya da idollerle gösterilebildi ğ ine göre bir de bu objelere ait kü ltler vard ı . Bu heykellere etraf ı n ı n süslenmesi ile törenle tap ı ld ı ğ ı gibi, heykel bir arabaya bindirilerek gezdirilerek tören yap ı l ı rd ı . Bunun sonunda Tanr ı heykeli , aç ı khavaya, korulu ğ a, ormana ya da yüksek yerdeki ZI.KIK ta ş ı na götürülmekte ve burada kurban kesilmekte, yemek yenmekte ve oyunlar oynanmaktayd ı .

Hatti tanr ı lar ı na y ap ı lan törenler di ğ er tanr ı lara yap ı lan törenlere nazaran daha ne ş eli geçmekte olup, dans,e ğ lence akrobasi ve çe ş itli gösteriler yer almakdayd ı .

Ayr ı ca ş ehrin koruyucusu olarak tanr ı ya arma ğ anlar sunulurdu. Tanr ı ya de ğ erli m adenler hediye olarak sunuldu ğ u gibi yiyecek, içecek de sunulmaktayd ı .

Libasyon ^{1[1]} da çok s ı k kullan ı lan bir sunu biçimi idi.

Alp de (Hitilerde Ş ark ı , Müzik ve Dans/Hitit Ça ğ ı nda An adolu'da Üzüm ve Ş arap , bk z Kaynakça) bu törenleri ş öyle anlatmaktad ı r :

“ Kral ı n ba ş rolü oynad ı ğ ı , kraliçenin, prenslerin, prenseslerin ve devletin bir ço k yüksek rütbeli görevlilerinin kat ı l ı m ı ile gerçekleş en dinsel bayram törenlerinde, merasim alaylar ı nda ve ço ğ u kez tap ı nakdaki kült salonunda tanr ı heykelinin ya da altar ı n ı n önünde hayvan kurban etme ve içki sunma (Hititçe şipant-) ve ekmek k ı rma (hititçe parš-) ve di ğ er yiyecekler sunma ya da adorasyon(tapma) sahnelerinde ş ark ı , müzik ve bazan dansla e ş lik etmenin büyük önemi vard ı . [...] Bu sahnelerde hangi tanr ı ya kurban sunuluyor ya da tap ı l ı yorsa, o tanr ı n ı n mensub oldu ğ u etnik grubun dilinde (örne ğ in Hattice, Luwicw, Palaca, Nešaca ya da Hurrice) ş erk ı söylemek adetti. Metinlerde bu dillere ait ş ark ı sözleri ele geçmi ş tir. Her bir etnik gruba ait ayr ı ş ark ı c ı lar vard ı .”

Topra ğ a dökerek tanr ı ya sunma

Boran

10

**Ya ş ar Co ş kun'un kap isimleriyle ilgili yapt ı ğ ı
çal ı ş ma ve iç erdi ğ i metinler de (bkz Kaynakça)
bize törenler hakk ı nda da bilgi vermektedir :**

***“ Ertesi sabah kral tanr ı n ı n iç-evine gider, yumu
ş ak kurban ekme ğ ini parçalar***

ve onu bu ğ day har ş ialli'sine ^{2[2]} koyar . “

***“ Sonra [bir tane kurbanl ı k ince ekme ğ i Tanr ı x]
e [parça]lar, üzerine kes[ilmi ş] karaci ğ er (ve)
yüre ğ i [koyar], karaci ğ erin üzerine bir tane pi ş
irilmi ş dö ş e ti [ve] onlar ı sonra kurban masas ı
na koyar.***

***Ş arab ı huprushi ^{3[3]} önünde (kurban içkisi o larak)
sunar***

***Sonra F ı rt ı na tanr ı s ı na bir tane ince ekme ğ i
parçalar. Üzerine kesilmi ş karaci ğ eri yüre ğ i
koyar,***

***Karaci ğ erin üzerinde bir tane pi ş irilmi ş dö ş eti
[ve onl]ar ı sonra kurban masas ı na koyar ”***

Tap ı nak görevlileri ile ilgili bir direktif metni de tap ı nak içi külte ı ş ı k tutmaktadı r. (Süel bkz. Kaynakça). Bu metinde tap ı nak çal ı ş anlar ı n ı n temiz olmaları istenmekte, hatta k ı llar ı n ı dahi kesmeleri istenmektedir. Ayr ı ca temiz kabul edilmeyen domuz ve köpe ğ in girmemesine dikkat etmeleri istenmektedir.

Tap ı nak çal ı ş anlar ı n ı n tanr ı ya sunulmuş olan ı kendileri ya da yak ı nlar ı ile tüketmemeleri de özellikle vurgulanmaktadır. Görevliler “ o tanr ı oldu ğ u için hiç bir ş ey söylemez ve bize hiç bir ş ey yapmaz ” dememeleri gerekmektedir çünkü “ tanr ı n ı n ruhu kuvvetlidir, yakalamak için acele etmez. Fakat yakaladı ğ ı zaman

art ı k b ı rakmaz . “ Bu al ı nt ı lar da tap ı nak görevlilerini tanr ı dan

fazla

korkmad ı klar ı n ı ve sunular ı diledikleri gibi payla ş t ı klar ı n ı göstermektedir.

B urada ilginç direktifler de vard ı r :

“ E ğ er bir kimse kad ı n ı n yan ı nda yatarsa (o) tanr ı lar ı n ibadetini ne ş ekilde düzenlerse (ve) tanr ı ya yiyecek (ve) içecek (ne ş ekilde) verecekse kad ı n ı n yan ı na (da) ayn ı ş ekilde gitsin. Sonra kad ı n ı n yan ı nda yats ı n. Gün a ğ ard ı ğ ı zaman derhal y ı kans ı n. Sabahleyin tanr ı lar ı n yemek zaman ı nda derhal (tap ı na ğ a) vars ı n. E ğ er o ihmal ederse onun için (bu) büyük suçtur. E ğ er kim bir kad ı n ı n yan ı nda yatarsa, onun amiri (ya da) büyü ğ ü arkadan (bir kült görevi) yapmaya zorlarsa o (do ğ ruyu) söylesin. E ğ er o söylemeye cesaret edemezse arkada ş ı na söylesin ve y ı kans ı n. E ğ er o bilerek sonraya b ı rak ı rsa (ve) henüz y ı kanmadan tanr ı lar ı n kurban ekme ğ inin ve kurban içkisinin yan ı na kirli olarak yakla ş ı rsa, bu durumu arkada ş ı bilirse ve o sana kötülük eder (de) e ğ er gizlerse, fakat arkadan meydana ç ı karsa [onlar] için ölüm cezas ı (verilir). Onlar ı n ikisi de ölsünler . “

Bayramlar

H ititlerde bir ç ok bayram/festival vard ı . Yap ı lan ara ş t ı rmalar sonucu 18 kadar bayram tespit edilmi ş tir.

2[2] 3[3]

Erzak küplerinden daha küçük bir kap Büyükçe tencere , kâse

Boran

11

Bunlardan en önemlisi kuş kusuz *Purulliya* şadıverilen bahar bayramıdır. Bu sözcük hattı kökenlidir ve kök olarak “dünyanın” anlamına gelmektedir. Bu bayram çeşitli ayinlerle ve mitosların canlandırılması ve anlatılması ile kutlanırdı.

Hitit bayramlarından AN.TAH.SUM.SAR diye anılan bitki bayramı, ilkbaharda 38 gün sürmekte, sonbahardaki NUN TARRIASHAS ise 21 gün devam etmektedir.

Hititler’de bir ilginç bayram da *Hadauri* bayramıdır. Bu bayramın kutlanması Balcıoğlu (bkz. Kaynakça) şöyle anlatmaktadır :

“ Bu bayramın ne detaylı ne de kısım bir tasvir mevcut olmadığından, diğer bayramlarda sık karşılaşılan, içki, ekmek, türlü hayvanlar ve diğer yemek türlerinin vs. Sunulup sunulmadığını bilmiyoruz. Hadauri bayramının geçtiği tüm metin yerlerinde kurban hayvanı olarak koyunun sunulması, bu bayramı diğerlerinden yaran en büyük özelliğidir. [...] bu bayramın bir başka özelliğinde, ilkbahar ve

***Sonbahar olmak üzere y ı l d a i k i k e z k u t l a n m ı ş
o l m a s ı d ı r. “***

**Bu bayram G ü n e ş t a n r ı , F ı r t ı n a t a n r ı s ı v e
b a z ı H a t t i k ö k e n l i t a n r ı l a r ı n**

**t a p ı n a ğ ı n d a k u t l a n m a k t a d ı r. B u b a y r a m ı n
a y r ı c a A N . T A H . S U M . S A R i ç i n d e d e k u t l a n m ı ş
o l u n d u ğ u d ü ş ü n ü l m e k t e d i r.**

H İ T İ T L E R D E D O Ğ A İ L E İ L G İ L İ İ N A N Ç L A R

**H i t i t l e r ' d e d o ğ a i l e i l g i l i k ü l t l e r o l d u ğ u d a y a p ı
l a n a r a ş t ı r m a l a r d a g ö r ü l m ü ş t ü r.**

H i t i t p a n t e o n u n d a v a r o l a n p ı n a r / k a y n a k

t a n r ı / t a n r ı ç a l a r ı ,

H i t i l e r ' i n

s u

k a y n a k l a r ı n ı , p ı n a r l a r ı

k u t s a l o l a r a k k a b u l e t t i k l e r i n i

g ö s t e r m e k t e d i r.

**Eflatunp ı nar'daki an ı t da bu görü ş ü do ğ
rulamaktad ı r.**

**Hititler da ğ lar ı da kutsal kabul etmi ş ve da ğ
tanr ı lar ı na inanm ı ş lard ı r. Ayr ı ca her da ğ a
ait törenler vard ı .**

**Da ğ tanr ı lar ı genel olara k uzun etekli , sivri
külahl ı olarak tasvir edilmi ş lerdir. El bisesinin
üzerinde da ğ sembolleri de oladu ğ u
görölmektedir. Ayr ı ca baz ı gösterimlerde boynuzu
da vard ı r.**

**Anadolu'da Hitit ülkesindeki da ğ lar ı dü ş ündü ğ
ümüzde da ğ tap ı m ı n ı n olmas ı no rmal
gözökmektedir. Ancak Alk ı m (bkz Kaynakça)
Yesemek üzerine yapt ı ğ ı çal ı ş mada da ğ tanr ı
lar ı n ı n kökenini d ı ş ar ı ya ba ğ lamakta ve
ilginç sonuçlar ç ı karmaktad ı r :**

***“ 1. Da ğ tanr ı s ı Hitit dinine ve sanat ı na yabanc
ı d ı r, d ı ş ar ı dan gelmi ş tir. 2. Bugünkü
bilgilerimize göre da ğ tanr ı s ı n ı n en eski
tasvirlerini Suriye'de Mari'de (MÖ XVIII yy), Suriye
stili mühürlerde (MÖ XV-XIII. yy), K uzey
Mezopotamya'da (MÖ XV.yy) ve Kassit sanat ı nda
görmekteyiz.***

3. Da ğ tanr ı s ı n ı n ve motifinin Mitanni-hur bölgesinden  ı km ı ş oldu ğ u

anla ş ı lmakta ve bu fikir genellikle kabul edilmektedir.

Boran

12

4. Da ğ

tanr ı s ı n ı n ta ş

plastik sanat ı ndaki ilk tasvirleri tamam ı yla

cephedendir, sakall ı d ı rlar, ayaklar ı , tanr ı n ı n yerden ç ı k ı p yükseldi ğ ini belirtmek amac ı yla, resmedilmez.[...]

5. 11. Anadolu Hitit sanat ı nda da ğ tanr ı s ı tasvirlerine bugünkü bilgimize göre MÖ XIII. yüzy ı ldan itibaren rastl ı yoruz. Hitit çivi yaz ı s ı metinlerinde de da ğ tanr ı lar ı n ı n nitelikleriyle ilgili çe ş itli kay ı tlara rastlan ı r. Gerek Eski Hitit Devleti ile İ mparatorluk Ça ğ ı aras ı ndaki devrede ve gerek İ mparatorluk devrinde Hur etkisinin Anadolu'da sezildi ğ i s ı rada di ğ er hur tanr ı lar ı yla birlikte da ğ tanr ı lar ı n ı n da Hitit panteonunda yer alm ı ş olmas ı mümkündür. "

H İ T İ TLERDE FAL VE KEHANET

Hititler, tanr ı lar ı n isteklerini, öfk elenmi ş lerse nedenlerini ö ğ renmek üzere fala ba ş vurma ş lard

ı r. Ancak bunlar ı n yan ı nda çok daha basit konularda da fala ba  vuruldu  u gzkmektedir.

Burada fal kehanetten daha f arkl ı olarak ele al ı nmal ı ve tanr ı lar ı n verdi  i i  aretlerden farklı tutulmal ı d ı r. Faldan anlamam ı z gereken, fal ı aan ki  inin, bir olay hakk ı nda tanr ı n ı n görü  n sormas ı d ı r. Bu durmda ayn ı zamanda tanr ı ya kar  ı bir itiraf da söz konusu olmaktadır.

Hititlerde e  itli fal bakma yöntemleri kull an ı lm ı  t ı r. Hayvanlar ı n iç organlar ı na ba k ı lmas ı , ku  lar ı n uu  unun takip edilmesi gibi pratikler Hititler'de de mevcuttur. Bunlar ı n d ı  ı nda su y ı lanlar ı n ı n havuz içinde hareketlerine bakma, bir e  it ta   larla oynanan oyuna benzeyen talih fal ı gibi fal metodlar ı da kull an ı lm ı  t ı r.

En çok uygulanan, olumlu ya da olumsuz soru sorulmas ı d ı r . Bu konuda bir fal m etninden bir bölüm bilgi verecektir : (nal , *Hitit Saray ı ndaki Entrikalar Hakk ı nda Bir Fal Metni* , bkz Kaynakça)

***“ Majestenin hastaland ı  ı konusuna gelince:
[.....ve] Aru  na kenti [tanr] ı s ı m ajestenin
hastal ı  ı konusunda***

hiç bir ş ekilde sorulma[m ı ş t ı r. Ey tanr ı bunun için k ı zd ı ysan, birinici et i ş aretleri olumlu, sonuncular ı ise olum]suz olsun. Birinci et i ş aretleri olumludur [...]

Aru ş na kenti tanr ı s ı n ı n (majestenin) hastal ı ğ ı yüzünden öfke içinde sa ptanm ı ş olma s ı na gelince: Ey tanr ı , herhangi bir ş ekilde tap ı na ğ ı n içinde mi

Öfkelendin. (E ğ er öyleyse) et i ş aretleri olumsuz olsun. Solda suti olumsuz. Ey tanr ı e ğ er (sadece) tap ı na ğ ı nda öfkelendiysen , fakat majesteye [ka]r ş ı hiç bir ş ekilde k ı zmad ı ysan, et i ş aretleri olumlu olsun .”

Metin böylece uzay ı p gitmektedir. Buradan da gör dü ğ ümüz ş ekil , Hititlerde fa lda s ı k kullan ı lmaktayd ı .

Hititlerde fal metinleri bir ço k konu hakk ı nda da bilgi edinmemizi sa ğ lam ı ş t ı r.

Ahmet Ünal, (Bo ğ azköy Metinleri I ş ı ğ ı nda Hititler Devri Anadolu’sunda Filoloji k ve Arkeolojik Veriler aras ı ndaki İ li ş kilerden Örnekler , bkz

**Kaynakça) Hitit tabletlerinde neden deprem,su bask ı
n ı ,kuraklı ı ya da Bo ğ azköy'ü y ı l ı n 5-6 ay ı**

Boran

13

etkisi alt ı nda b ı rakan kar gibi olaylara yer verilmedi ğ ini soruyor (örne ğ in kar sözcü ğ ünün Hititçe kar ş ı l ı ğ ı bilinmemektedir) ve ş öyle yan ı t l ı yor :

“ Aradan y ı llar geçtikten sonra ara ş t ı rmalar ı m ı n a ğ ı r l ı k merkezini büyü metinlerine kayd ı rd ı ğ ı mda gödüm ki, Hititler’in do ğ al gözlemleriyle ilgili bir çok no ktalar bu metinlerde sakl ı d ı r. Do ğ aya dönük gözlemlerin pek ço ğ u, olumlu ya da olumsuz vas ı flar olarak analogi büyülerinde kullan ı lm ı ş lard ı r; yani falan falan nas ı l iyi veya kötüyse , falan falan da ayn ı ş ekilde iyi veya kötü olsun. [...] Pratik dü ş ünceli Hititler her ş eyin minyatür modelini de yapm ı ş lard ı r. Önemli

ayinlerin yürütülmesi gereken kutsal bir da ğ

dü ş man i ş gali alt ı nda

bulundu ğ unda, o da ğ ı n sembolik bir modeli yap ı lm ı ş ve ayinler sembolik olarak bu modelin üzerinde yap ı lm ı ş t ı r. “

Bir yöntem de rüyalar vas ı tas ı yla tanr ı lar ı n isteklerini ö ğ renmektir. Temiz olarak i ş tiareye

yatmak Hititlerde çok sık yerine getirilen bir pratiktir. Günümüzdeki iş tiareye yatmaya çok benzeyen bu uygulamada temizliğin çok önemi vardı .

Gelecekte haber almak için en önemli yöntemlerden biri de yıldızların hareketlerini izlemektir. Bu pratik Hattilerden beri vardır. Bu yöntem bazı doğa olaylarının hatta toplumsal olayları önceden tesbit etmek amacıyla kullanılmıştır. Burada Mezopotamya etkisinden de söz edilebilir. Bu gözlemleri yapmak için kullanılan ilginç alet Güneş Kurslarıdır.

Alacahöyük'te bulunan güneş kursları hakkında Sezginer şöyle demektedir. (bkz Kaynakça) :

“ Güneş Kursunun yapılmışının amacı Güneş , Dünya, Venüs ve Mars'ın

birbirlerine

göre

durumlarının

zamana bağlı

saptamakt ı r. [...]

Bulu ş lar ı

zo runluluklar

**yarat ı r. Alacahöyük yöresinde, gökyüzü y ı l ı n
büyük bir**

**bölümünde y ı ld ı zlar ı n gözlenmesini olanaks ı z
k ı lacak biçimde kapal ı d ı r. [...] y ı ld ı zlar ı n
birbiri ile il ş kilerini gözlemle saptamak ancak y ı l
ı n be ş te birinde olas ı l ı k içinde oldu ğ undan y ı
l ı n geriye kalan be ş te dördünde bu il ş kileri
saptayacak bir alete ihtiyaç vard ı . İş te bu alet
Güne ş Kursu olarak ortaya ç ı kt ı . [...] Güne ş
Kursunun icad ı herhangi bir ola ğ anüstü kozmik
bilgiye de ğ il,**

zorunluluk alt ı ndaki astrologlar ı n ald ı klar ı

sonuçlar ı

ve uygulamalar ı

**kar ş ı la ş t ı rarak elde ettikleri tecrübeler
dayanmaktad ı r. [...] Bu ‘Evren ölçe ğ i’ y ı llar**

sonra astrologlar ı n yeni yöntemleri gel ş itirmesi sonucu ödevini yitirince dinsel törenlerde Evren'in simgesi olarak kullan ı lmaya ba ş land ı . [...] Uzun soplar ı n üzerine tak ı larak törenlerde kullan ı lan bu Güne ş Kurslar ı belki de Orta Do ğ u uygarl ı klar ı nda hükümdarl ı k simgesi olan 'alem'lerin büyükbabalar ı oldu. Belki tesadüf ama 'alem' Arapça 'evren' demektir . "

Ayr ı ca Ay' ı n ş ekilleri de kehanet anlam ı ta ş ı maktad ı r. (Ç ı ğ Bkz. Kaynakça)

" 1. Ay ı n rengi sar ı , sol ucu sivri, sa ğ ucu küt gözüküyorsa, 2 ilkbahar güzel olacak

2. E ğ er ay ı n sa ğ ucu gö ğ e dönük ise ülkede bol ürün olacak.

3. E ğ er ay ı n sa ğ ucu yere do ğ ru ise bütün ülkenin hasad ı kuruyacak. 4. E ğ er ay ı n sol ucu gö ğ e dönükse ülkede düzelme olacak.

5. E ğ er ay ı n sol ucu yere dönükse ülkede ölümcül salg ı n hasta l ı k olacak.

Boran

6. E ğ er ay ı n uçlar ı güneye dönük ve uzam ı ş görünürse, Akad ve Elam kral ı

ölecek.

7. E ğ er ay ı n uçlar ı kuzeye dönükse Akad kral ı dü ş man ı yok edecek. 8. E ğ er ay ı n uçlar ı bat ı ya do ğ ru uzanm ı ş sa yang ı n olacak “

Bu nun d ı ş ı nda Hitilerde kehanet için farklı yollar vard ı . Norm al ya da sakat do ğ umlara göre , meteorolojik olaylara göre kehanet yapmak, astrolojik gözlemler yapmak da s ı kça uygulan ı rd ı .

Daha fazla bilgi için Dinçol, *Hititler* (bkz. Kaynakça) , Türkçe’de iyi bir kaynakt ı r. *H İ T İ TLERDE BÜYÜ*

Hititler de dönemin d i ğ er uygarl ı klar ı gibi büyüye merakl ı bir topluluktur.

Çe ş itli konularda büyülerin yap ı ld ı ğ ı tespit edilmi ş tir. Cinsel büyüler, a ile içi bü yüler hatta kara büyü Hititler taraf ı ndan yap ı lm ı ş t ı r. Ayr ı ca kurakl ı k önlemek, hastal ı klar ı yok etmek, ş ans getirmek vs. için de büyüler yap ı lm ı ş t ı r.

Büyüye ço ğ u zaman kurban töreni de e ş lik etmektedir.

İ yi amaca yönelik , tap ı nak rahibeleri taraf ı ndan y ap ı lan büyüler de Hitit kü ltüründe yer alm ı ş t ı r. Bu tür büyücülere “ya ş l ı kad ı n” denilirmi ş . (günümüzdeki cad ı ya da ya ş l ı büyücü kavram ı na ne kadar tan ı d ı k)

Kra büyü ise sonu ölüme kadar gidecek cezalar ı içermekteydi. Bir Hitit yasa m etninde ş öyle denmektedir : (Imparati, bkz. Kaynakça)

“ E ğ er özgür bir adam bir y ı lan öldürürse ve ba ş ka bir <adam ı n> ad ı n ı

söylerse bir mina gümü ş versin; ve e ğ er b ir erkek köle <ise>, i ş te tam o ölsün ”

Bu metinden Hititler’de, birinin ad ı n ı söyleyerek y ı lan öldürme ş ekinde bir tür ka ra büyü yap ı ld ı ğ ı n ı ö ğ reniyoruz. Burada ki ş inin modeli yerine y ı lan al ı nmaktad ı r. Dikkat çekici bir husus da özgür insan ı n öldürülmeyip sadece köleye ölüm cezas ı verilmesidir. Ba ş ta ölüm cezas ı n ı n herkes için oldu ğ u ancak sonradan sadece köleler için uyguland ı ğ ı dü ş ünülebilir.

Telipinu Ferman ı nda da bu konu geçmektedir :

“ E ş yay ı her zaman temiz tutun. Kim aile aras ı da büyücülük bilirse, siz onu aile

iç inde yakalay ı n! Onu saray kap ı s ı na ^{4[1]} getirin! Kim onu getirmezse, gelecek, O

insana kötü ş eyler olacak .”

**Büyü yapmak kadar büyüü çözmek de yayg ı nd ı .
Bir metinde ş öyle demektedir :**

^{4[1]}

Mahkeme

Boran

15

“ Büyülenmi ş olan bu adam ı ş imdi ben büyüden ç ı kard ı m. Onu topra ğ a geçirdim ve onu ba ğ lad ı m. Büyü ve fena rüya ba ğ lanm ı ş t ı r, onlar art ı k yeryüzüne ç ı kamazlar, siyah toprak alt ı onlar ı çekiyor .”

Cinsel güçsüzlükten hastal ı klar ı n tedavisine kadar bir çok olayda

büyünün

s ı kça kullan ı ld ı ğ ı görülmektedir.

Asl ı nda Hititlerde bir çok eylemin içinde büyü vard ı .

Yeni bir yere ev yap ı l ı rken ya da tap ı nak in ş aa edilirken temellerin alt ı na baz ı sunular konulmaktayd ı . Buna göre idolü konan tanr ı oray ı koruyacak ya da konan madenin özelliklerini alacakt ı . Örne ğ in temele bak ı r konarken ş öyle denmeliydi :

“ Bak! Bak ı r dayan ı kl ı ve ölümsüz oldu ğ u gibi bu tap ı nak da öyle dayan ı kl ı olsun ve orada kara topraklar üzerinde ölümsüz olsun .”

Zaten tap ı na ğ ı yapan da tanr ı lard ı r :

“ Onu (tap ı na ğ ı) erkek tanr ı lar marangoz gibi in ş a ettiler. Fakat temel ta ş lar ı n ı tanr ı Telipinu alta koydu; orada onlar ı n üzerlerine duvarlar ı bilgeli ğ in kral ı Tanr ı Ea in ş a etti. Fakat a ğ aç(lar) ve Ta ş (lar) bütün da ğ lardan getirildi ve topra ğ ı tanr ı çalar getirdi . “

H İ T İ TLERDE ÖLÜLER KÜLTÜ

nsanlar ı n fiziksel beden ve ruhtan olu ş tu ğ u dü ş üncesi büyük olas ı l ı kla Hititler’de de vard ı ve ruhun ölümden sonra da varoldu ğ u ve yeralt ı na

gitti ğ i dü ş ünülmekteydi.

Hatta burada ölüye

annesinin yol

gösterdi ğ i de dü ş ünülmekteydi.

Muwatalli'den sonraki tabletlerde de ölüm gününün

***“ anne günü ”* diye göstermektedir.**

an ı lmas ı

bu ili ş ki yi

Ruhlar insanlara ancak rüyalar

vas ı tas ı

ile

**gözükmekteydi. Bunu d ı ş ı nda da ruhlar ı n
ziyareti olas ı yd ı . Özellikle kendilerine kurban
sunulmayan ya da haks ı zl ı k sonucu öldü ğ ü dü ş
ünülen ki ş ilerin**

**ruhlar ı ya ş ayanlar ı s ı k s ı k rahats ı z
etmekteydi.**

**Tabletlerden ölümlere kurban sunuldu ğ u da anla ş ı
lmaktad ı r. Ancak tabletler genelde krallardan
sözetti ğ i için bunun do ğ al oldu ğ u dü ş
ünülebilir, çünkü kral öldükten sonra tanr ı oluyordu
ve tanr ı ya kurban sunmak gerekiydi. Bunun yan ı
nda halktan ki ş ilerin de ölüye kurban sunduklar ı**

bilinmektedir. Bu ölüleri yat ı ş t ı rmak için oldu ğ u gibi , Hitit ianaçlar ı na göre günahlar babadan o ğ ula/k ı za geçti ğ i için (ayn ı inanç Yunan mitolojisinde de vard ı r), günahlardan kurtulma amac ı yla da olabiliyordu.

Boran

Ünal (Anadolu XIX bkz. [Kaynakça](#)) filolojik olarak ilginç bir sonuca da varm ı ş t ı r :

“ Burada Hititçe kelime haznesinde, ş imdiye kadarki bilgimize göre ‘dü ş ünme’ fiilinin olmad ı ğ ı na da de ğ inmek gerekecektir. Öyle anla ş ı l ı yor kii hititlerde ‘dü ş ünme’ insan ı n bizzat kendi ruhuyla konu ş mas ı , onunla diyalog kurmas ı ş ekinde ifade edilmi ş tir . “

Hititlerde ölü gömme adetleri zaman içinde farklı la ş m ı ş t ı r. Eski İ mparatorluk ça ğ ı nda ölümler oldu ğ u gibgi gömülürken daha sonralar ı yak ı lma ve küplere ya da ta ş sand ı k mezarlara gömme adeti uygulanm ı ş t ı r.

En önemli cenaze karal ya da karaliçenin ölümü dolay ı s ı yla yap ı lmaktadır. K ı nal ş öyle anlatmaktadır : (Eski Anadolu Tarihi, bkz [Kaynakça](#))

“ Gerçekten de Bo ğ azköy vesikalar ı aras ı nda «E ğ er Hattu ş a ş ’ta büyük bir hadise olursa,yani kral ve kraliçe tanr ı olursa» etiketini ta ş ı yan ölümleri ele geçmi ş tir. Bu metinlere göre kral veya kraliçe tanr ı olunca, büyükler onun için a ğ

lamaya ba ş lard ı . Hemen bir s ı ğ ı r kurban edilir ve ruhu için de ş arapla içki kurban ı takdim edilirdi. Ayn ı günü ak ş am ı nda yine bir keçi kesilir ve mevta bir arabaya konularak hususi surette kurulan bir çad ı ra götürülürdü. Burada tekrar kanl ı kurban ve içki kurban ı yap ı l ı rd ı . Bundan sonra tablet k ı r ı lm ı ş t ı r. Fakar ba ş ka bir metinde ertesi günü ihtiyar kad ı nlar k ı zg ı n bir ate ş i ş arapla söndürdüklerine göre, ölü geceleyin yak ı lmaktad ı r. İ htiyar kad ı nlar ate ş ten kemik bakiyelerini toplayarak bunlar ı içleri ya ğ la doldurulmu ş çömleklerin içine koymakta ve balahere bu kaplar ı mabedde, belki de Yaz ı l ı kaya'n ı n küçük galerisindeki hücrelerde muhafaza etmekte idiler . “

Bu tür törenlere büyücü anlam ı ndaki ya ş l ı kad ı n ı n da e ş lik etti ğ i olmaktayd ı .

Ölüye sunulan e ş yalar da çok zengin e ş yalar olmay ı p baz ı süs e ş yalar ı yd ı .

H İ T İ T M İ TOLOJ İ S İ

Hitilerde özgün bir mitolojiden söz etmek oldukça güçtür. Hitit efsaneleri çok güçlü o bir ş ekilde

Hurri, Hatti ve Mezopotamya etkisinde kalm ı ş t ı r. Hitilerden günümüze gelen efsanelerde bu etki aç ı kça görölmektedir. Ancak bir ba ş ka gerçek de Hitit efsanelerinin Yunan mitolojisine kadar süreklili ğ ini korudu ğ udur.

Günümüze gelen belli ba ş l ı Hitit mitoslar ı na göz atarsak bu etkileri daha iyi görebiliriz.

Boran

Kaybolan Tanr ı Efsaneleri

Daha önce de belirtti ğ imiz gibi, Hititler bir çok do ğ a olay ı n ı tanr ı lara

ba ğ lamakta, ancak onlar ı , insan

ş ekilli (antropomorfik) olarak

dü ş ünmekteydiler.

Buna göre bir tanr ı can ı isterse çekip gidebiliyordu. Ancak tanr ı n ı n gitmesiyle ona ba ğ l ı olan do ğ a olaylar ı da etkileniyordu.

Ele geçen metinlerden biri de F ı rt ı na tanr ı s ı n ı n o ğ lu Telipinu'nun kaybolmas ı ile ilgili oland ı r. Hatti kökenli bu efsanenin kahraman ı Telipinu asl ı nda bir tar ı m tanr ı s ı d ı r. Tohum ekmek, tarla sürmek, sulamak, ürünü yeti ş tirmek ve toplamak gibi tar ı m i ş leri ile ilgilidir. Do ğ al olarak bu tanr ı n ı n kaybolmas ı bütün hayat ı etkilemi ş tir. Farkl ı versiyonlardan derlenen efsanenin ilginç bir konusu vard ı r.

Tanr ı o kadar sinirlidir ki elbisesini ve ayakkab ı lar ı n ı ters giyecek kadar sinirlenmi ş tir ve f ı rlar gider. Tanr ı n ı n gitmesiyle beraber ÷lkede her ş ey de ğ i ş ir. S ı k ı nt ı lar ba ş lar :

“ Pencereleeri sis doldurdu, evi duman doldurdu. Ocakta odunlar bo ğ uldu, a ğ ı lda koyunlar bo ğ uldu. Koyun kuzusunu istemedi, inek buza ğ ı s ı n ı istemedi.[...] Arpa ve bu ğ day yeti ş mez oldu, s ı ğ ı rlar koyunlar ve insanlar gebe kalmad ı lar, gebe kalanlar ise do ğ urmad ı lar. Da ğ lar kurudu, a ğ aklar kurudu ve çiçek açmaz oldu; otlaklar kurudu, kaynaklar kurudu .”

Tanr ı n ı n gidi ş i o kadar etkili olmu ş tu ki di ğ er tanr ı lar da bundan etkilenmi ş ti, hatta büt÷n tanr ı lar ı n kat ı ld ı klar ı bir ziyafette yiyip içmelerine ra ğ men açlı k ve susuzluklar ı geçmemi ş ti. Bu pasaj ı n aç ı klamas ı ş u ş ekilde olabilir , burada tanr ı lar ı n yemesi ve içmesi kendilerine sunulan sunular olabilir, ancak bu sunular ı n fayda etmedikleri gör÷lmektedir.

En sonunda F ı rt ı na tanr ı s ı n ı n akl ı na o ğ lu Telipinu gelir ve iyi olan her ş eyi al ı p götürdü ğ ün÷ söyler, ve yüksek da ğ larda Telipinu’yu aramas

ı için kartal ı gönderir. Ancak kartal Telipinu'yu bulamaz. O zaman bütün tanr ı lar ı n annesi tanr ı ı a Hannahanna F ı rt ı na tanr ı s ı 'na bizzat aramas ı n ı söyler. Ancak f ı rt ı na tanr ı s ı da ba ş ar ı l ı olamaz. Hannahanna en sonunda bir ar ı gönderir. Ar ı

sonunda tanr ı y ı

bulur ve onu sokarak uyand ı r ı r (bu bölüm de ğ i ş ik

versiyonlarda farklı d ı r). Telipinu daha da öfkelenir . En sonunda bir ayin yaparak öfkesini dindirmeye karar verilir. Bu i ş i büyü tanr ı as ı Kamrušepa yapar:

“ Ey tanr ı lar gidin! Ş imdi tanr ı Hapantali için Güne ş Tanr ı s ı 'n ı n koyunlar ı n ı

güdün. Telipinu'nun Karaş-hububatlar ı n ı ^{5[1]} iyile ş tirebilmem için on iki ko

seçin. Bin küçük deli ğ i olan bir sepeti kendim için ald ı m. Ve onun üstüne ben karaş-hububat ı ve Kamrušepa'n ı n koçlar ı n ı döktüm. Ve ben Telipinu'nun üzerinde, ş uras ı nda buras ı nda ate ş

**yakt ı m. Ve onun kötölü ğ ünü Telipinu'nun
vücudundan ald ı m. Onun günah ı n ı ald ı m. Onun
k ı zg ı nl ı ğ ı n ı ald ı m. Onun hiddetini ald ı m.
Onun darg ı nl ı ğ ı n ı ald ı m. Onun küskünlü ğ
ünü ald ı m. [...] Telipinu hiddeti b ı rak. Öfkeyi b ı
rak. Küskünlü ğ ü b ı rak. Ve kanaldaki su nas ı l**

5[1]

yulaf ya da çavdar olabilir

Boran

18

geriye akmazsa, Telipinu'nun hiddeti, öfkesi ve küskünlü ğ ü ayn ı ş ekilde geri gelmesin. [...]
Telipinu'nun hiddeti, öfkesi, günah ı ve küskülü ğ ü gitsin. Ev onu b ı raks ı n. İ çindeki...ondan kurtulsun. Pencere ondan kurtulsun. Mente ş e[ondan kurtul]sun. İ ç avlu ondan kurtulsun. Ş ehir kap ı s ı ondan kurtulsun. Kap ı ondan kurtulsun. Kral yolu ondan kurtulsun. Meyve bahçesine, tarlaya ya da ormana o girmesin. (Karanl ı k) topra ğ ı n Güne ş tanr ı s ı n ı n yoluna o gitsin. Kap ı c ı yedi kap ı y ı açt ı . Yedi (kap ı) sürgüsünü çekti. Karanl ı k topra ğ ı n alt ı nda bronzdan palhi kaplar ı durur. Kapaklar ı kur ş undand ı r. Tutamaklar ı ise demirdendir. İ çlerine giren bir ş ey, bir daha geri ç ı kamaz. İ çlerinde mahvolur. Bundan dolayı onlar Telipinu'nun hiddeti, öfkesi, günah ı ve küskünlü ğ ünü yakals ı n ve onlar (buraya) geri dönmesin ."

Sonuçta bu büyü etkili olur . (Ba ş ka versiyonda bu büyüü bir insan yapm ı ş t ı r.) Telipinu'nun öfkesi diner ve evine döner. Böylece ortakl ı k yat ı ş ı r ve eski haline döner.

Bu efsaneye çok benzeyen bir de F ı rt ı na Tanr ı s ı 'n ı n kaybolmas ı efsanesi vard ı r. Ancak ikisini

ayn ı efsanenin de ğ i ş ik anlat ı mlar ı olarak kabul edebiliriz.

Bu efsanelerin d ı ş ı nda Güne ş Tanr ı s ı 'n ı n, Hannahanna'n ı n ve ba ş ka tanr ı lar ı n da kaybolu ş mitoslar ı vard ı r. Ancak bunlar ı ayn ı efsanelerin farkl ı yorumlar ı olarak dü ş ünebiliriz.

Bu konuya dahil edebilce ğ imiz ilginç bir motif de Ay' ı n dü ş me mitosudur. Hatti kökenli bu mitosun bir ay tutulmas ı n ı m ı anlatt ı ğ ı yolksa farkl ı bir ritüelden mi bahsetti ğ i bilinmemektedir :

“ Ka ş ku (Ay tanr ı s ı) gökten dü ş tü. Ş imdi o Kilammar (tap ı nak) üstüne dü ş tü. Ancak onu kimse görmedi. Ş imdi tanr ı (Gök/F ı rt ı na tanr ı s ı) onun arkas ı ndan ya ğ mur saldı . Ve arkas ı ndan ya ğ mur sa ğ anaklar ı gönderdi.Onu korku aldı . Hapantalli a ş a ğ ı ya onun yan ı na gitti, o zaman onunla konu ş tu. Gidiyor musun? Ne yap ı yorsun? “

İ luyanka Efsanesi

Hatti kökenli en önemli mitoslardan biri de F ı rt ı na tanr ı s ı ile y ı lan aras ı ndaki sava ş t ı r. Bu

mitosun izleri daha sonra kendini Apollon ya da Saint George mitoslar ında da gösterir. Belki de izleri daha da derindir . Bu konuda İ smet Zeki Eyübo ğ lu ş öyle yazmaktadı r (bkz [Kaynakça](#)) :

“ Bugün Anadolu halk masallar ı içinde, İ lluyanka ile devlerin sava ş ı n ı i ş leyen bir çok öyküler, gerçeküstü olaylar vard ı r. Y ı lanlarla kartallar ı n sava ş ı n ı içeren bütün masallar ı n kayna ğ ı budur. Kimine göre çok büyük bir devdir İ lluyanka. Yaln ı z ad ı de ğ i ş mi ş , Anadolu türkçesinde ejder olmu ş tur. Halk ona ejderha diyor. [...] İ lluyanka ba ş ka ba ş ka ülkelerin halk anla ı ş lar ı na, dini inan ı ş lar ı na göre nitelikler kazanm ı ş . Anadoluda büyük bir y ı lan olarak nitelendirilen Ş ahmeran, onunla ilgili olalar, bo ğ u ş malar bu eskiça ğ anadolu masal ı n ı n de ğ i ş ikli ğ e u ğ ram ı ş kal ı nt ı lar ı d ı r . “

Baz ı yorumcular bu efsanede sözü geçen y ı lan ı n öldürülmesi motifinin bahar ı n,

k ı ş ı

Boran

yenmesi

ş ekinde yorumlanması

gerekti ğ ini belirtmi ş lerdir. Bütün

kültürlerde hemen hemen tanr ı n ı n y ı lan ı öldürmesi motifi olmas ı bize bu sembolün [ezoterik](#) bir aç ı klamas ı da olabilece ğ ini dü ŝ ündürtmektedir.

Bu efsane, bahar bayram ı olan Purulliya ŝ törenleri s ı ras ı nda da anlat ı l ı yordu. Ele geçen tabletlerde efsane ŝ öyle ba ŝ lar :

“ Nerik ŝ ehri F ı rt ı na Tanr ı s ı [Merhemli rahibi] Kella’ya göre (bu) gö ğ ün F ı rt ı na Tanr ı s ı ’n ı n [...] için Purulli (festivali) metnidir (sözleridir). Onlar ŝ öyle konu ŝ tuklar ı nda : “Ülkede büyüme (bolluk) ve geli ŝ me (bereket) olsun. Ve e ğ er (gerçekten ülkede) büyüme ve geli ŝ me olursa, onlar Purulli festivalini kutlar . “

Efsane bu sözlerden sonra dev y ı lan Illuianka/ İ lluyanka ile F ı rt ı na tanr ı s ı n ı n sava ŝ ı ile ba ŝ lar ve F ı rt ı na tanr ı s ı yenilir. Bunun üzerine F ı rt ı na tanr ı s ı bütün tanr ı lar ı toplar ve yardım ister.

Tanr ı ça İ nara buna bir çözüm dü ŝ ünür ve bir festival düzenler. Daha sonra tanr ı ça Ziggarata ŝ ehrine giderek burada Hupašii ad ı nda bir ölümlü

ile anla ş ı r ve plan ı n anlat ı r. Hupaşıia, kar ş ı l ı ğ ı nda tanr ı a ile yatmak ko ş ulu ile bunu kabul eder.

İ nara daha sonra süslenerek y ı lan İ lliianka'n ı n deli ğ ine gider ve onu festivale a ğ ı r ı r. Deli ğ inden çocuklar ı ile  ı kan İ lliianka oradaki içkilerin o ğ unu iç er ve sarho ş olur, hatta deli ğ ine de geri dönmek istemez. Hupaşıia y ı lan ı bir ip ile ba ğ lar. F ı rt ı na tanr ı s ı da İ lliianka'y ı öldürür. Böylece F ı rt ı na tanr ı s ı n ı n sorunu çözüm e ba ğ lan ı r.

İ nara ise Hupaşıia için Tarukka ş ehrinde kaya üzerine bir ev in ş a eder ve onu oraya yerle ş tirir. Ancak kar ı s ı n ı ve çocuklar ı n ı görmemesi için Hupaşıia'n ı n pencereden bakmas ı n ı yasaklar. Ancak yirmi gün geçince Hupaşıia pencereden bakarak kar ı s ı n ı ve çocuklar ı n ı görür ve İ nara'ya eve dönmek istedi ğ ini söyler. İ nara da Hupaşıia' ı öldürür.

Bu efsanenin ele geçen bir veriyonu daha vard ı r.

Bu versiyonda da efsane, İ lliianka'n ı n F ı rtana tanr ı s ı n ı yenmesi ile ba ş lar. Ancak bu kez İ

İluianka F ı r t ı na tanr ı s ı n ı n kalbini ve gözlerini de al ı r.

F ı r t ı na tanr ı s ı daha sonra fakir bir adam ı n k ı z ı ile evlenir ve bir o ğ lu olur. O ğ lan büyüdü ğ ünde İ İluianka'n ı n k ı z ı n ı al ı r. F ı r t ı na tanr ı s ı öcünü alman ı n pe ş indedir :

“ F ı r t ı na tanr ı s ı ona (o ğ luna) sürekli olarak ş öyle emreder : «Kar ı n ı n evine (ya ş amaya) gitti ğ inde (ba ş l ı k paras ı olarak) kalbi(mi) ve gözleri(mi) onlardan iste.» “

O ğ lu F ı r t ı na tanr ı s ı n ı n istedi ğ ini yapar ve gözleri ile kalbini geri al ı r. Bunun üzerine yeniden İ İluianka ile dö ğ ü ş e tutu ş ur. Ancak bu kez o ğ lu da y ı landan yanad ı r.

F ı r t ı na tanr ı s ı İ İluianka'y ı ve kendi öz o ğ lunu öldürür.

Boran

Bu iki versiyonda da ortak nokta F ı rt ı na tanr ı s ı n ı n y ı lan ı öldürmesidir. Bu efsane daha da önce belirtti ğ imiz gibi farklı kültürlerde farklı şekillerde ya ş am ı ş t ı r.

Kumarbi Efsanesi

Hurri kökenli bu efsane, daha sonra Yunan mitolojisinde de izleri görülecek ilginç bir efsanedir.

Bu destan bir kaç kompozisyon halinde i ş lenmi ş tir. Ancak tablelerin ço ğ unda büyük k ı r ı klar oldu ğ u için parça parça günümüze gelmi ş tir.

Bu efsane , Hesiodos'un Theogonia's ı n ı and ı racak biçimde tanr ı soyar ı ndan bahsetmektedir.

“ İ lk (eski) tanr ı lar, [...] kuvvetli tanr ı lar i ş itsinler : [...] Geçmi ş y ı llarda Alalu (gökyüzünde) kral idi. Alalu tathta oturuyordu. Ve tanr ı lar ı n önde geleni, güçlü Anu, (hizmetçi olarak) onun huzurunda duruyordu. O, (Alalu'nun) ayaklar ı na kapan ı yor ve içki kaplar ı n ı , içmek için, onun eline veriyordu . “

Ancak bu durum çok uzun sürmez. Alalu gökte dokuz y ı l krall ı k yapar. Anu, Alalu'ya kar ş ı ayaklan ı r ve onu yenerek a ş a ğ ı ya, karanl ı k topra ğ a gönderir ve tahta geçer. Bu kez Kumarbi ona hizmet etmeye ba ş lar.

Anu da dokuz y ı l boyunca tahtta kal ı r. Dokuzuncu y ı lda bu kez Kumarbi Anu'ya kar ş ı ayaklan ı r ve Onunla sava ş maya ba ş lar. Anu, Kumarbi'ye kar ş ı koyamaz , kaçar :

“ Anu, Kumarbi'nin el ve ayaklar ı ndan kendini s ı y ı rd ı ve kaçt ı . Anu, gökyüzüne ç ı kt ı . (Fakat) Kumarbi onun arkas ı ndan ko ş tu. Anu'nun ayaklar ı ndan yakalad ı ve Anu'yu gökyüzünden a ş a ğ ı ya çekti. (Kumarbi Anu'nun) dizini (bel alt ı n ı) ve bronz benzer Kumarbi'nin karn ı na bitiş ik erkeklik organ ı n ı s ı rd ı . Kumarbi, Anu'nun erkekli ğ ini yutunca, o sevinde ve yüksek sesle güldü. Anu döndü ve Kumarbi'ye (ş öyle) söylenmeye ba ş lad ı : « Erkekli ğ imi yuttu ğ un için kendi içinden seviniyor musun? Kendi kendine sevinme! Ben sana yük (tohum) yükledim. İ lk olarak soylu F ı rt ı na Tanr ı s ı ile seni a ş ı lad ı m (gebe b ı rakt ı m). İ kincisi dayan ı lmaz Aranzah nehriyle seni a ş ı lad ı m. Üçüncüsü soylu Taşmişu

ile seni a ş ı lad ı m. Üç deh ş et tanr ı y ı ben sana bir yük olarak yerle ş tirdim. “

Anu böyle diyerek gökyüzüne gizlenir. Kumarbi ise hemen tükürür ve daha sonra da Nippur ş ehrine gider. Kumarbi burada do ğ um için aylar ı sayar ve tanr ı lar ı dünyaya getirir. Metnin buralar ı çok k ı r ı k oldu ğ undan efsanenin bu bölüm hakk ı nda ayr ı nt ı l ı bilgimiz yoktur. Ancak ç ı kan tanr ı lar da sava ş a tutu ş urlar. En kuvvetlisi Te ş up’tur. Hatta Te ş up bo ğ as ı Şeri’ye ş öyle der :

“ [Art ı k kim benim] kar ş ı ma kavga etmeye gelebilir? [Ş imdi beni kim] yenebilir? Kumarbi bile [bana kar ş ı ç ı kamaz(?)] “

Boran

K ı r ı k parçalardan Anu'nun Kumarbi'nin öldürülmesini istemedi ğ ini ö ğ reniyoruz. Ayr ı ca yeryüzü de hamiledir ve ay saymaktad ı r ve tabletin sonunda iki çocuk do ğ urur.

Tabletlerin k ı r ı k olmas ı yüznden efsanenei tam bir versiyonu elimizde yoktur. Yaln ı z anla ş ı ld ı ğ ı kadar, efsane Mezopotamya kökenlidir. Hitiler'e Hurriler yoluyla girmi ş tir.

Metinin Hesiodos'un Theogonia's ı yla benzerli ğ i dikkat çekicidir. Hesiodos'un bu efsaneleri Anadolu'dan ald ı ğ ı dü ş ünlebilir. Güterbock (bkz. Kaynakça) ise bunlar ı n Hesiodos'a Fenikeliler yoluyla da geçebilece ğ ne dikkat çekmektedir.

Güterbock Kumarbi ismini ise ş öyle aç ı klamaktad ı r :

“ Bu tanr ı n ı n ad ı hakikî Hurricedir: sondaki -bi, Hurrice aidiyet eki -ve'dir. Kumar sözcü ğ ünün cins ismi mi yoksa yer ad ı m ı oldu ğ u ve Kumar adl ı ş ehrin nerede aranaca ğ ı bilinmiyor . “

Güterbock ayn ı zamanda Allau-anu ve Anu-Kumarbi, aras ı nda baba o ğ ul il ş kisi olabilece ğ inin de

alt ı n ı çizmektedir.

Köken ne olursa olsun bu efsane Hihitlerde, daha do ğ rusu anadolu'da bir nalam kazanm ı ş ve belki de “Yunan Mucizesi” denilen safsatan ı n do ğ u ş unda rol oynam ı ş t ı r.

Ullikummi Ş ark ı s ı

Ullikummi Ş ark ı s ı , konu olarak Kumarbi efsanesinin devam ı nda Te ş up'un krall ı ğ ı nda geçmektedir.

Burada bir parantez aç ı p, “ ş ark ı ” sözcü ğ ü üzerinde durmak gerekmektedir. Dinçol (bkz. **Kaynakça**) bunu ş öyle aç ı klamaktad ı r :

“ Yabanc ı kökenli metinlerin bir özelli ğ i, onlar ı n anadolu kökenliler gibi ayinler içinde yer almamas ı , ba ş bölümlerinde belirtildi ğ i gibi birer ba ğ ı ms ı z ş ark ı say ı lmas ı d ı r. Ş ark ı terimi bu tür edebiyat ürünleri için Ortaça ğ 'a kadar kullan ı lm ı ş bir sözcüktür. Germen efsanelerinden en ünlüsüne Neibelungen Ş ark ı s ı denildi ğ i ak ı ldan ç ı kar ı lmamal ı d ı r. Bu bak ı mdan, ş ark ı sözcü ğ ünün destan anlam ı nda kullan ı lm ı ş oldu ğ unu söylemekte bir sak ı nca yoktur . “

Ş ark ı sözcü ğ ünü de aç ı klad ı ktan sonra efsanenin konusuna bakabiliriz : Anla ş ı ld ı ğ ı na göre Kumarbi yenilmi ş ve tahtta Te ş up oturmakta d ı r. Ancak Kumarbi bunu hazmedemez :

“ Kumarbi akl ı n ı toparlar (dü ş ünür). U ğ ursuz bir günde kötü bir insan yeti ş tirir. O Te ş up’a kar ş ı kötülük planlar. O Te ş up’ a kar ş ı bir asi ç ı kar ı r. [...] (Kumarbi) eline bir asa ald ı . [Ayaklar ı na ayakkab ı olarak] h ı zl ı rüzgarlar ı koydu. O Urkiş ş ehrine yola ç ı kt ı ve So ğ uk P ı nar’a vard ı . Ş imdi So ğ uk P ı nar’da bir kaya bulunur : onun boyu üç fersah ve geni ş li ğ i [...] ve yar ı n fersaht ı r. Onun vaginas ı ise [...fersaht ı r. Onu görünce] akl ı ba ş ı ndan f ı rlad ı ve o kaya ile sevi ş ti. Erkeklik organ ı n ı onun içine bat ı rd ı . O be ş kez oldu. O on kez oldu . “

Boran

Tabletteki k ı r ı klardan metnin devam ı tam anla ş ı lamamktad ı r ancak, Deniz tanr ı s ı n ı n yard ı m etti ğ ini ve çocu ğ un do ğ du ğ unu ö ğ renebiliyoruz. Kumarbi bu çocu ğ a Ullikummi ad ı n ı verir :

“

*Kumarbi kendi kendine söylenmeye ba ş lad ı :
Kader tanr ı çalar ı ve ana*

*tanr ı çalar ı n bana verdi ğ i çocu ğ a ne isim
koyaca ğ ı m. [...] Vars ı n onun ismi Ullikummi
olsun. O krall ı ğ a gökyüzüne gitsin. Güzel Kummiia
ş ehrini s ı k ı ş t ı rs ı n. Te ş up’a vursun. Onu
saman gibi do ğ ras ı n. Onu bir kar ı nca [gibi]
ayaklar ı ile ezsın . “*

Ullikummi sözcük olarak Kummiia’n ı n y ı k ı c ı s ı anlam ı na gelmektedir. Kummiia ise F ı rt ı na Tanr ı s ı n ı n kentidir. Metinden de anla ş ı laca ğ ı gibi Kumarbi bu do ğ an çocu ğ un Te ş up’tan kendi intikam ı n ı almas ı n ı beklemektedir.

Kumarbi, bu çocu ğ un Te ş up’un haberi olmadan yeti ş mesi için gizler, nacak güne ş tanr ı vbu

**sü ratle büyüyen ve canavarla ş an çocu ğ u görür
ve Te ş up'a haber verir.**

**Te ş up erkek karde ş i Taşmişu ve k ı z karde ş i
şauşga ile Hazzi da ğ ı na gider ve canavar ı bulur.
Ancak Ullikummi alt edilebilecek gibi de ğ ildir.**

**K ı r ı k tabletlerden anla ş ı labildi ğ i kadar ı ile
Te ş up sava ş haz ı rl ı klar ı n ba ş lam ı ş t ı r.
Sava ş a tutu ş ur, ancak ba ş ar ı l ı olamaz. Ta ş
canavar Ullikummi Te ş up'u ve yan ı ndaki yetmi ş
tanr ı y ı yener.**

**Te ş up'un karde ş i Taşmişu yenilginin haberibi Te ş
up'un kar ı s ı Hepat'a bildirir ve yeniden Te ş
up'un yan ı na döner. Taşmişu, Te ş up'a tanr ı
Ea'dan yard ı m istemesini söyler. İ ki karde ş Ea'ya
gederler. Tablet buralarda k ı r ı kt ı r. Ancak onlar ı
Ubelluri ile konu ş urken buluruz. Ubelluri Atlas gibi
dünyay ı s ı rt ı nda ta ş ı yan bir devdir. Ullikummi
de onun omuzunda büyü mü ş tür. Ubelluri sa ğ
omzunda bir ş ey oldu ğ unu söyleyince
Ullikummi'nin orada büyü dü ğ ü anla ş ı l ı r ve Ea
eski tar ı lara seslenir :**

“

***Eski sözleri bilen ilk tanr ı lar sözümü duyun.
Eskiden, babadan,***

***büyükbabadan olan mühür evlerini tekrar aç ı n.
Ecdad ı m ı n mühürlerini getirsinler. Onu orada
mühürlesinler. Yeryüzü ve gökyüzünü ay ı rd ı klar ı
(kestikleri) bak ı rdan eski kesici aleti getirsinler.
Biz, Kumarbi'nin bir asi olarak tanr ı lara kar ş ı
yücelti ğ i (büyüttü ğ ü) bazalt Ullikummi'nin
ayaklar ı n ı kesece ğ iz . “***

**ullikummi'nin ayaklar ı kesilince güçsüz kal ı r. Te ş
up ve tanr ı lar Ullikummi ile sava ş maya ba ş lar.
Metnin sonu k ı r ı kt ı r, ama burada Te ş up'un
zaferinin anlat ı ld ı ğ ı dü ş ünülmektedir.**

**Bu efsane de Yunan mitolojisindeki baz ı motifleri
an ı msatmaktad ı r.**

**Hitit mitolojisininide k ı r ı k tabletlerle günümüze ula
ş an ba ş ka efsaneler de vard ı r. Biz burda en
önemlilerini ald ı k. İ leride bunlara da yer
verebilece ğ imizi ummaktay ı z.**

Boran

FRİGLER

FRİGLER

Anadolu Uygarlıkları içinde en ilginç olanlarından biri ve Yunan Uygarlığı'nı en çok etkileyeni Frigler'dir diyebiliriz.

Frigler Anadolu'da Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar arasında kalan bölgede yaşamışlardır. Bu bölgelerde Yunan toplumları ile karışan Frigler Yunanlılar tarafından bu coğrafyanın yerli halkı olarak görülmüşlerdir.

Aslında Yunan Uygarlığı Anadolu'dan aldığı her etkileşimi Frigler'e bağlamıştır, çünkü Yunanlılara göre en eski halk Frigler'dir.

Herodotos bunu şöyle anlatır :

“ Mısırlılar, Psammetikos zamanından önce, kendilerini dünyanın ilk insanları sayıyorlardı .

**Ama gün gelip de Psammetikos krall ı ğ ı ele al ı
nca ve ilk insanlar ı n kimler oldu ğ u merak ı na dü
ş ünce, i ş te o günden sonra diyorum, kendilerini
gene bütün öbürlerinin en eskisi saymakla birlikte,
Phrygia'l ı lar ı n kendilerinden de eski olduklar ı
kan ı s ı na geldiler. Psammetikos, soru ş turmalar ı
na ra ğ men, dünyaya gelen ilk insanlar ı n kimler
oldu ğ unu ö ğ renemeyince ş u çareye ba ş vurdu:
Bir çobana, rastgele iki tane yeni do ğ mu ş çocuk
verdi, bunlar a ğ ı la konacak ve ş öyle
büyütülecekti; çoban, belli saatte keçileri al ı p
yanlar ı na götürecekti, süt içirip iyice doyuracak,
sonra da kendi i ş lerine bakacakt ı .**

**Psammetikos'un böyle yapmas ı n ı n nedeni,
çocuklar ı n viyaklamalar ça ğ ı n ı a ş t ı ktan sonra
a ğ ı zlar ı ndan ç ı kacak ilk sözü yakalamakt ı ;
gerçekten de öyle oldu. Üzerinden iki y ı l geçince,
bir gün çoban, kap ı y ı aç ı p içeri girdi, önünde diz
üstü oturan iki çocuk, ellerini uzatarak, «Bekos»
diye ba ğ ı rd ı lar. Çoban bu sözü ilk duydu ğ unda
bir ş ey demedi, ama daha sonra da her geli ş inde
ayn ı sözü i ş itince efendisine haber verdi ve iste ğ
i üzerine çocuklar ı kendi görsün diye ald ı ona
götürdü. Psammetikos kendi kula ğ ı ile de
duyduktan sonra, herhangi bir ş eye bekos ad ı n ı
vermi ş olan insanlar ı n kimler olduklar ı n ı**

aramaya koyuldu; araya taraya Phrygia'lı lar ın ekme ğ e bekos dediklerini ö ğ rendi. Böylece ve bu ipucuna tutunarak M ı s ı r l ı lar Phrygia'lı lar ın kendilerinden daha eski olduklar ı n ı itiraf ettiler .” (II,2)

Zaten eski Yunan'a ait ezoterik öykülerde, çok eski zamanlarda geçti ğ inin belirtilmesi için kahraman efsanevi Frig kral ı Midas olmaktadır. Böylece Midas öyküleri eski masallar gibi kulaktan kula ğ a yay ı lm ı ş t ı r.

Frig kültürü Yunan ve Roma uygarl ı ğ ı içinde ya ş amaya devam etmi ş tir.

Friglerin ya ş ad ı ğ ı bölge İ S be ş inci yüzy ı la kadar da Roma kaynakar ı nda Phrygia olarak an ı lm ı ş t ı r.

Boran

FRIGLER' İ N TAR İ H İ

Akurgal'a göre Frigler “ MÖ 1190 s ı ralar ı nda Anadolu'ya gelen Balkan kökenli boylardan biridir. Ancak siyasal topluluk olarak MÖ 750'den sonra ortaya ç ı km ı ş t ı r. [...]

Hind-Avrupa kökenli olduklar ı

hale k ı sa bir sürede

Anadolula ş m ı ş lar, ve bir yandan Hellen öbür yandan Geç Hitit etkileri alt ı nda kalm ı ş olmakla birlikte özgün ve Anadolulu bir kültür olu ş turmu ş lard ı r . “

Umar' a göre ise “ Frigler, bir çok kan ı ta göre, Hitit İ mparatorlu ğ unu y ı kan Trak sürüleriyle h ı s ı ml ı ğ ı olan bir halkt ı r .”

Frigler hakk ı nda genel görü ş bu yönde olmakla birlikte kökenleri tart ı ş mal ı d ı r. Ancak bizim de

kabul edece ğ imiz görü ŝ Friglerin Trak kökenli olduklar ı yolundaki görü ŝ tür.

Trak kabileleri, bizim bugünkü Trakya'ya ad ı n ı vermi ŝ olan kabilelerdir. Bu halk ı n kökeni de tart ı ŝ mal ı d ı r.

Erzen'e göre (bkz. Kaynakça) “ *tarihte Traklar olarak bilinen halk ı n memlekete göç suretiyle gelmelerinden çok önce , çok daha seyrek de olsa , ülkenin yerli bir halk taraf ı ndan iskan edilmi ŝ oldu ğ u anla ŝ ı lmaktad ı r. En eski halk ı n ı rk durumu hakk ı nda fazla bilgimiz yoktur. Ayn ı zamanda eski yerli halk ı n ülkeye gelen göçmen Traklara kar ı ŝ mas ı hakk ı nda da bilgilerimiz az ve yetersizdir. Bize kadar gelen belgelere göre Traklar geç antik devre kadar Kuzey Avrupa ı rk tipinin oldukça kuvvetli bir temsilcisidir. “*

Traklar ı n Kuzey Avrupa ile dil alan ı nda da ilgileri vard ı r. Trak dili ve Frig dili Hint-Avrupa dil ailesi içinde Satem grubuna aittirler.

Daha kesin olmamakla birlikte Friglerin Keltlerle akraba olduklar ı ve ezoterik miras ı ortak payla ŝ t ı klar ı akla gelmektedir.

Hitit İ mparatorlu ğ u y ı k ı l ı ş a geçti ğ i y ı llarda Anadolu kuzeydo ğ udan Kafkaslar, bat ı dan da bo ğ azlar üzerinden gelen birtak ı m göçmenlerin etkisine girmeye

ba ş lam ı ş t ı . Do ğ udan gelenlere Mu ş ki deniliyordu

ve Elaz ı ğ

yöresine

yerle ş mi ş lerdi. Bat ı dan gelenler ise Brig ad ı n ı ta ş ı yorlard ı . Yava ş yava ş Orta Anadolu'ya geçen bu boylardan Frigler, Polatl ı yöresine , daha do ğ rusu ba ş kentleri olacak Gordion'a varm ı ş lard ı . Uzun bir karanl ı k dönemden sonra, MÖ sekizinci yüzy ı lda merkezi bir krall ı k durumuna gelen Friglerin bu kavimlerin kayna ş mas ı ndan olu ş tu ğ u dü ş ünülmektedir.

Bunlardan Mu ş kiler daha MÖ On ikinci yüzy ı ldan itibaren Asur belgelerinde yer alm ı ş lard ı r. Hatta efsanevi Midas'a kaynakl ı k etmi ş oldu ğ u dü ş ünülen Mita ad ı na da Hitit belgelerinde rastlanm ı ş t ı r.

**Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, ilk ak ı
nlarla Frig Krall ı ğ ı kurulana kadar geçen süredir.
Hitit İ mparatorlu ğ u y ı k ı l ı rken Anadolu'da ilk
varl ı k**

Boran

25

**gösteren Muş kiler'dir. Ancak Frig devletinin ortaya
çıkması daha çok zaman almıştır.**

**Sedat Alp , bunu şöyle açıklamaktadır : (*Hitit
Çağında Anadolu* , bkz [Kaynakça](#))**

***“ Asurlular Muşki ülkesinin kralı Mita'dan
haberdardır . Bunun Frig kralı Midas olduğu u
uzunca bir zamandan beri kabul edilmiştir . Bu eş
itlikten ilk bakışta Frigya ile yalnız Asur
kaynaklarından tanıyan Muşki ülkesinin aynı
ülke oldukları akla gelse de, ilk kez Ekrem Akurgal'
ın gösterdiği gibi Friglerin maddi kalıntılarına
MÖ 8. yüzyıldan önce Anadolu'da rastlanmadığı
ve ve Muşki ülkesinin ise daha I. Tiglatpileser
zamanında (tahminen MÖ 1112-1074) yukarı Dicle
bölgesinde varlığını gösterdiği göz önünde
tutulursa, Frigler ile Muşkilerin aynı kavim oldukları
ın kabul etmek zordur. Olsa olsa Asurlular bunu
yakıştırmış olabilirler. Asurluların Friglerden
söz etmemesi dikkat çekicidir. Belki de Friglerin
siyasal açıdan Muşkililer üzerinde etkili olmaları ,
onların Muşkililer ile ilgilendirilmelerine neden
olmuştur . “***

Bu belirsizli ğ in nedeni ku ŝ kusuz anadolu'nun Hitit ĩ mparatorlu ğ unu da ykan istilalardan sonra ya ŝ ad ı ğ ı karanl ı k a ğ lard ı r. Bu devire “karanl ı k a ğ lar” ad ı n ı vermemizin ba ŝ l ı ca nedeni ise elimizde yeterli belge olmay ı ŝ ı d ı r. Bir ba ŝ ka nedeni ise siyasi birli ğ in kurulamam ı ŝ olmas ı d ı r.

Anadolu'da siyasi birlik ancak MÖ sekizinci yüzy ı lda kurulabilmi ŝ tir.

Bu dönem Asur kay ı tlar ı nda da Friglerele ilgili ifadelere rastlanmaktad ı r. MÖ 709 y ı l ı nda II.Sargon'un bir yaz ı t ı nda “ *benden önceki krallara boyun e ğ meyen Mita* ” diye bir ifade vard ı r.

Asurlarla yap ı lan bar ı ŝ anla ŝ mas ı ndan sonra Asur kay ı tlar ı nda Mu ŝ ki kral ı Mita'n ı n ad ı na rastlanmaz , ancak Frigya kral ı Midas Yunan kaynaklar ı nda görölmeye ba ŝ lar. Bir ba ŝ ka deyi ŝ le MÖ yedinci yüzy ı ldan itibaren Friglerin Yunan halklar ı ile olan ili ŝ kileri ba ŝ lam ı ŝ olur.

Daha öncede belirtti ğ imiz gibi Yunan kaynaklar ı , k ı s ı tlı tarih bilgileri bak ı m ı ndan yeterli

olmayabilir, ancak ş u an için en önemli detayl ı kaynak olduklar ı için Frigler ile ilgili bilgilerimizin bir bölümünü bunlara dayand ı rmak zorunday ı z.

Yunan kaynaklar ı Friglerin ilk kral ı n ı n Gordios oldu ğ unu ve Friglerin ba ş kenti Gordion'un ad ı n ı bu kraldan ald ı ğ ı n ı söyler. Bugün Polatlı yak ı nlar ı nda kal ı nt ı lar ı bulunan bu ş ehrin ad ı n ı n kökeni daha önceki Anadolu dillerinden gelmesi ve bu ismin sonradan Hellenler taraf ı ndan uydurulmu ş olmas ı olas ı l ı ğ ı yüksektir. Zaten Gordios ile ilgili Yunan Arrianos'un anlatt ı klar ı ndan ba ş ka da önemli bir kaynak yoktur.

Friglerin efsanevi krallar ı ise Midas't ı r. Midas' ı n tek bir ki ş inin ad ı m ı yoksa hükümdarlara verilen bir ad m ı oldu ğ u ı belli de ğ ildir, ancak Mita ad ı n ı n da hem Asur hem Hitit kaynaklar ı nda varolmas ı bu isimle en az bir ki ş inin hükümdarl ı k yapt ı ğ ı n ı do ğ rulamaktad ı r.

Boran

Daha önce de belirtti ğ imiz gibi, Midas ad ı pek çok efsaneye kar ı ş m ı ş t ı r. Bu efsaneler çok eski dönemleri anlatan Yunan efsaneleri oldu ğ u gibi, gerçekten Anadolu kökenli de olabilirler.

Bu dönemde Frigya'n ı n bölgede gerçekten büyük bir güç oldu ğ una ku ş ku yoktur. Midas' ı n efsanede her tuttu ğ unu alt ı n yapmas ı her ne kadar ezoterik bir motif olsa da kökenini bu dönemdeki Frigler'in zenginlikleri için anlat ı lanlardan alm ı ş t ı r. Midas' ı n taht ı n ı Delfoi'deki tap ı na adamas ı da bu taht ı gören Yunanlı lar ı Frigya'n ı n zenginli ğ i kar ş ı s ı nda ş a ş ı rtm ı ş t ı r.

Bu dönemde Yunan halklar ı ve Frigya aras ı ndaki il ş kiler de yo ğ unla ş m ı ş t ı r. Yunanlar ı n Frigya'y ı en eski halk olarak görmesi de bu dönemde Yunan ha ş ı klar ı n ı n Anadolu kültürü ile Frigler vas ı tas ı ile ilk olarak kar ş ı la ş mas ı ndan gelmektedir.

Ancak Frgilerin bu parlak günleri fazla sürmemi ş ve Kimmer istilalar ı alt ı nda Frig Devleti tarihe kar ı ş m ı ş t ı r.

Ancak Frigler ve Frig kültürü Anadolu'da Roma dönemine kadar yaşıyor, ve Phrygia diye adlandırılan bu bölgede eski inançlar yaşıyor.

FRIG DİLİ

Frigce Orta Anadolu'dan Kütahya'ya , kuzeyde Kastamonu'ya kadar yayılmıştır. Frigice dil olarak daha çok Makedonların atalarının diline benzemektedir. Yunanca ile benzerlikleri olsa da Makedonların atalarının dili ile olan benzerlik kadar değildir. Bu dilin kökeni hakkında daha ortak bir görüş birliğine varılabilmeye de değildir. Bu dilin Hint-Avrupa kökenli olduğunu söyleyenlerin yanında yerli bir dil olduğunu da söyleyenler vardır. Frig dili İmparatorluğun yıkılmasıyla tarihe gömülmemiş , Roma zamanına dek dağlık bölgelerde kullanılmıştır. Anadolu'da bir çok yerde rastlanan Frig yazıtları ise daha tam olarak çözülebilmeye de değildir.

FRİG İNANÇLARI

Frig inançlar ı

içinde en çok tan ı nm ı ş ı

ku ş kusuz ana tanr ı ça kültüdür. Yunanl ı lar ı n

Kybele

olarak adland ı rd ı klar ı

Frig ana

tanr ı ças ı

asl ı nda Anadolu'nun en eski

tanr ı çalar ı ndan biri olan Kubaba'd ı r.

Frigler Anadolu'ya geldiklerinde, ku ş kusuz

karanl ı k ça ğ lar boyunca,

buran ı n yerli

kavimleriyle

il ş kiye

geçmi ş

ve bu kültü

alm ı ş lard ı r.

Bugün Anadolu Medeniyetleri

Müzesi'nde

**bulunan bir çok Kybele yontusu da bu kültün yayg ı
nl ı ğ ı hakk ı nda fikir vermektedir.**

Boran

Frig ana tanr ı a figürlerinde ana tanr ı an ı n ba ş ı nda kulebiimli bir ta gözökmektedir. Bu onun egemenli ğ inini simgesi olarak yorumlanmaktadır.

Friglerce Kubile diye de adlandır ı l ı lan ana tanr ı an ı n Frigce bir ba ş ka ismi de Agdistis'tir.

Tanr ı a'n ı n en önemli tap ı nma yerlerinden biri bugün Sivrihisar'da bulunan Pessinus idi. Burada , büyük olas ı l ı kla, bir meteor olan , gökten inen tanr ı a idolünün bulundu ğ u yerd i. Çok uzun y ı llar ana tanr ı a tap ı m ı n ı n merkeziolan bu yer Roma döneminde dahi önemini kaybetmemiş , Romalı lar, Kartaca'ya kar ş ı olan sava ş ı kazanabilmek için bu ta ş ı MÖ 204 y ı l ı nda Roma'ya götürmü ş ler ve bunu Magna Mater (Ulu ana) diye adlandır m ı ş lard ı r. Strabon (MÖ 64-MÖ 21) buray ı ve buradaki kültü ş öyle anlat ı r:

“ Pessinos dünyan ı n o k ı sm ı ndaki en büyük ticaret merkezi olup, büyük sayg ı gören Tanr ı lar Anas ı na ait tap ı nak buradadır. Ona Agdistis derler. Eski devirlerde rahipler ayn ı zamanda hükümdard ı ve rahipli ğ in sa ğ lad ı ğ ı nimetleri onlar biiyorlard ı . Fakat ş imdi ticaret merkezi hâlâ

ayakta durdu ğ u halde rahiplerin yetkileri çok azalm ı ş t ı r. Kutsal bölge, Attaloslar taraf ı ndan kutsal bir yere yak ı şacak ş ekilde, bir tap ı nak ve beyaz mermerlerden portikler ilave edilerek yap ı lm ı ş t ı r. Romal ı lar [...] Kybele'nin kehaneti do ğ rultusunda oradaki tanr ı çan ı n heykelini almak üzere giri ş imde bulunarak tap ı na ğ ı ünlü k ı lm ı ş lard ı r. Kybele'nin ismini Kybeon da ğ ı ndan ald ı ğ ı gibi, Dindimenê ülkesi de ismini üst taraf ı ndaki Dindymon da ğ ı ndan alm ı ş t ı r. Yak ı n ı nda Sangarios nehri akar; ve bu nehrin üzerinde eski Phrygial ı lara, Midas'a, hatta kendi devrinden önce ya ş am ı ş olan Gordias'a ve di ğ erlerine ait iskân kal ı nt ı lar ı na rastlan ı r, fakat bu izler kentlere ait olmay ı p, büyükçe köyler niteli ğ indedir ."

Strabon tabii ki buray ı kendi ça ğ ı n ı n görü ş aç ı s ı na göre anlatm ı ş t ı r. Ancak daha sonra burada yap ı lan kaz ı lar da Kybele tap ı na ğ ı n ı ve Roma kal ı nt ı lar ı n ı aç ı ğ a ç ı kartm ı ş t ı r.

Pessinus ana tanr ı ça için yap ı lmakta olan törenlere sahne olmakta, kendini ana tanr ı çaya adayanlar ı n merkezi konumunda bulunmaktayd ı . Erkekler burada kendilerini ana tanr ı çaya adamak için erkeklik organlar ı n ı da kesmekteydiler.

Burada ayn ı zamanda Attis kültü törenleri de yap ı lmaktayd ı . Anadolu'nun ana tanr ı as ı ayn ı zamanda toprak ana oldu ğ undan bunu dlleyecek bir tanr ı ya ihtiyaç vard ı . İř te Attis Kybele'yi dölleyen tanr ı idi. Ancak bu tanr ı yaz sonunda ölmekte ve böylece de do ğ a, tanr ı ilkbaharda yeniden do ğ ana dek uykuya yatmaktayd ı . Mezopotamya inançlar ı nda da görülen bu motif, Kybele kültü ile birlikte ya ř am ı ř ve Yunan mitolojisine de Adonis ř ekinde geçmi ř tir. Bu kült ayn ı zamanda da baz ı gizem kültlerine kaynakl ı k etmi ř tir. Bu kültler Anadolu'da Frig devletinin y ı k ı l ı ř ı ndan sonra da devam etmi ř tir.

Barnett, Attis efsanesinin çok ilginç bir yönüne dikkat çekmektedir: (Bkz [Kaynakça](#))

“ Bir uyarlamaya göre, Agdistis, Pessinus kral ı n ı n damad ı yak ı ř ı kl ı Attis'e a ř ı k olan, onu ve onun kentini y ı k ı ma götüren, kendini had ı m edip böylece di ř i olan iki cinsiyetli bir canavar idi. [...] öykünün çok k ı salt ı lm ı ř , daha yumu ř ak bir

Boran

uyarlaması , gençli ğ inin ve güzelli ğ inin bahar ı nda bir yaban domuzu av ı nda öldürülen Attis'e Agdistis'in duydu ğ u aş k ı anlatmaktadır . Fakat her y ı l ilkbaharda, kendi kendini sakatlamayı içine alan co ş kulu yas ritüelinin uygulayan inananlar ı n vas ı tas ı yla, Attis her y ı l yeniden dirilitilir ve böylece doğ an ı n ölmüş ş kuvvetleri canlandır ı r ı l ı rd ı . Ritüel esnas ı nda, heyecan öyle yüksek bir noktaya var ı rd ı ki, tanrı çanı n en ate ş li inananlar ı kendilerini tanrı ça ve Attis'in ş erefine had ı m ederlerdi [...] Tanrı çanı n bu vah ş i tap ı m ı - ki onun u ğ runa yak ı ş ı kl ı a ş ı ğ ı ac ı çekmi ş ve ölmüş ş tür- erkenden bat ı ya doğ ru İ onia'ya süzölmüş ş , fakat daha yumuş ak ve gerçekten daha romantik bir biçimde, Anadolu ile bağ lant ı l ı çe ş itli Hellen mitoslar ı nda yans ı m ı ş t ı r. Bu mitoslarda, bir tanrı çanı n aş ı k oldu ğ u fakat bu aş k ı yla ona talihsizlik getirdi ğ i bir gencin temas ı ortaya ç ı kmaktadır . "

Kybele ya da ana tanrı çaya ait kutsal yerlerin da ğ larda ya da kayal ı klarda oldu ğ una inan ı lmaktaydı . Anadolu'da bu amaçla yapı lm ı ş bir çok sunak yerine rastlanm ı ş t ı r. Atr ı ca bu

sunaklarda ve kayalarda Kybele heykelinin konuldu ğ u ni ş lere de rastlanmaktadır.

Bunlardan en önemlisi ku ş kusuz Midas Ş ehri (Yaz ı l ı kaya) civar ı ndaki sunaklard ı r. Buralarda

kayalara

oyulmu ş

sunaklar ve özellikle de

basamaklarla ç ı k ı lan taht biçimindeki oymalar, buralar ı n kült merkezleri oldu ğ unu göstermektedir. Me ş hur Midas an ı t ı da, içinde yazan “MATEP” (anne) yaz ı s ı n ı n gösterdi ğ i gibi ana tanr ı ı ın kültünün önemli yerlerinden biridir.

Anadolu’nun ba ş ka yerlerinde

de bu tip

**sunaklara rastlanmaktadır. Bunların bazıları
nda ise Frig yazısı da bulunmaktadır.**

**Frigler'de Ana Tanrıça tapımı dışında Güneş
tanrısı Sabazios ve Ay tanrısı Men tapımları
da vardı. Bunlardan Men'in özellikle eski
Anadolu'nun Ay tanrısı ile ilişkisi olduğu
ünülebilir. Hatta bu tanrının omuzunda hilal ile
gösterimleri de bu görüşü kuvvetlendirmektedir.
Bu tanrıların Frigler tarafından daha sonradan
benimsendiği de ünelebilir.**

Frigler'de bunların dışında da eski Anadolu
inançlarının izlerine rastlamak olasıdır. Eski
Anadolu inançlarında geçen hayvan

motiflerine Frigler'de de rastlanmaktadır. Pazarlı
kazılarında ele geçen boğa ve arslan
mücadelesini anlatan kaplama plakalar da bu
konuda

çok anlamlıdır.

Boran

FRİGLER'DE ÖLÜ GÖMME ADETLERİ

Frigler'de başlıca iki farklı ölü gömme adeti vardır. Soylular ve zenginler için uygulandığı düşünülen bu tür ölü gömmelerin Frigya'da uzun süre uygulandığı anlaşılmaktadır. Yoksul

halkın ise gömüldüğü ya

da yakıldığı

düşünülmektedir. Ancak yoksul

halka ait

mezarlar daha yeterli sayıda bulunamadığı için bu konuda bir şey söylemek için erkendir.

Ölü gömme adetlerinin biri kaya mezarlarına gömme idi. Frig döneminden kalma bir çok kaya mezarlarına rastlanmıştır. Midas şehri yakınlarında ve Frig topraklarının büyük bölümünde kaya mezarlarına rastlanmıştır. Bazılarının t- mezar şeklinde olan bu kaya mezarlarına yazı k ki defineciler (hatta Romalılar da katarsak

yüzyıllar boyu) ağırtahribata uğramışlardır.

Frigler'in en tanınmış ölü gömme adetleri ise tümülüsler yani tepe şeklinde yapılmış mezarlardır. Gordion'da ve Ankara'da sık olmak üzere diğer Frig şehirlerinde de rastlanılan tümülüs adedinin Frigler'e Trakya'dan geldiği düşünülmektedir. Ahşap mezar odasının üzerine toprak yapılarak oluşturulan tümülüslerde çeşitli şekillerde yapılmışlardır.

Tümülüsler hakkında Sevin (bkz. [Kaynakça](#)), şöyle yazmaktadır:

“ Frygia tümülüslerindeki mezar odalarının akşap konstrüksiyonu ileri bir tekniğin eseridir. Ölüler önceleri yakımdan akşap sedirler üzerinde uzatılmış, MÖ 7.yüzyılın sonlarından itibaren de, büyük bir olasılıkla batıdan, Yunanistan üzerinden gelen etkilerle yakıma bağlanmıştır. Ahşap mezar odasına ölü ve ölü armağanlarının bırakılması ve ahşap çatısının kapatılmasından sonra, odanın üzeri büyük bir yapılmış teppeyle örtülürdü. Mezar odasının üzerine yapılmış tepenin yapımında bazı

kurallara uyulmas ı zorunluydu; aksi takdirde binlerce ton a ğ ı rl ı ğ ı ndaki toprak y ı ğ ı n ı n ı n ah ş ap mezar odas ı n ı n üzerine yapaca ğ ı bask ı y ı önlemek olanaks ı zd ı . [...]Mezar odas ı n ı n çat ı s ı çat ı l ı p, bunun üzerine ta ş ve toprak y ı ğ ı ld ı ktan sonra bir daha aç ı lmas ı olanaks ı zd ı . Ancak tek tehlike mezar soyguncular ı idi. Bu nedenle mezar odas ı n ı n yer seçiminde dikkatli olmak gerekiyordu. Toprak y ı ğ ı n ı alt ı nda kalan mezar odalar ı n ı n yeri büyük tümölüslerde tam ortada, zirvenin tam alt ı na gelen bölümdeydi. [...] Alçak tümölüslerde, mezar odas ı n ı n yerini gizleyebilmek esast ı ve bu nedenle mezar odalar ı merkezden uzak yerlere yerle ş tirilirdi .”

En me ş hur tümölüs ku ş kusuz Midas Tümölüsü ya da di ğ er ad ı yla Büyük Tümölüs’tür. Burada yap ı lan kaz ı larda bronz ölü e ş yalar ı , ah ş ap eserler ve bir çok arkeolojik eser bulunmu ş tur.

Boran

30

URARTULAR

URARTU UYGARLIĞI

URARTU TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Urartular MÖ birinci binyılı n başında, Van Gölü ve çevresinde önemli bir devlet kuran ve günümüze kadar buradaki uygarlıkları etkilemiş bir kavimdir. Yapılan araştırmalar Urartular ile Hurriler arasında akrabalık olduğunu göstermektedir. Zaten urartu dili de Sami ya da Hint Avrupalı bir dil olmayıp, Asiatik bir dil olan Hurri dili ile benzerlikler göstermektedir. Aynı zamanda Hurri ve Urartu tanrıları arasında büyük benzerlikler vardır.

Urartular ile ilgili ilk bilgilere Asur kaynaklarında rastlanmaktadır. Asur Kralı Salmanassar I, MÖ 1274 yılında Uruarti'ye karşı sefer yaptığının yazmaktadır. Ancak o dönemde Urartu kavimleri daha bir devlet haline gelmemişti. Ayrıca

Tevrat'da A ğ r ı Da ğ ı için kullan ı lan Ararat isminin de Urartu ile alakalı oldu ğ u kesindir. Urartular ise kendilerine Biaini'li demi ş ler , Biane ya da Viane isminde bugünkü Van ş ehrinin adı türemi ş tir.

Urartu ülkesi geçit vermez da ğ larla dolu oldu ğ undan kavimler ilk olarak müstakil yerleşim birimlerinde yaş am ı ş lar ancak , büyük olas ı l ı kla , d ı ş ar ı dan gelen bask ı larla birleşmek yoluna gitmi ş ler ve tahminen MÖ dokuzuncu yüzy ı l ı n baş lar ı nda krall ı klar ı n ı kurmuş lard ı r.

Urartu Devleti'nin ve krall ı k sülalesinin kurucusu I.Sarduri Van Kalesi'nin ilk kurucusudur. Buradaki ilk yaz ı lar ı n da Asur yaz ı s ı ile taş bloklara yaz ı lmas ı bu döneme rastlar.

Bu dönemden sonra Urartular' ı n geniş leme dönemi baş lar. Bu y ı llar MÖ 810- 730, Urartular' ı n en kuvvetli oldukları dönemdir. Güneyde Asur ülkesine , bat ı da Hatti ülkesine yay ı lm ı ş lar burada savaş lar yapm ı ş lard ı r. Asur'un bu dönemde zayı flamas ı da Urartular' ı n iş ini kolayla ş t ı rm ı ş tır.

MÖ 730’larda Asur’un güçlenmesiye Urartu Devleti toprak kaybetmeye ba ş lam ı ş t ı r. Bu dönemi Asur’la olan sava ş lar takip etmi ş tir.

Ancak bu arada güç dengsi de de ğ i ş mektedir. Büyüyen Med tehlikesi, Med- İ skit ittifak ı ile sonuçlanm ı ş ve bunun sonucunda da Ninova dü ş mü ş , MÖ 605 y ı l ı nda da Asur İ mparatorlu ğ u tarihe kar ı ş m ı ş t ı r. Bu durum Urartu Devleti’ni de etkilemi ş ve Med ve İ skit tehlikesi Urartu üzerine odaklanm ı ş t ı r.

Urartu İ mparatorlu ğ u de bu sald ı r ı lara dayanamam ı ş ve MÖ yedinci yüzy ı l ı n sonunda tarih sahnesinden çekilmi ş tir. Eski Urartu kaleleri Çavuş tepe ve

Boran

Toprakkale’de bulunan İ skit tip ok uçlar ı Urartu ülkesini İ skitler’in ele geçirdikleri yönündeki Babil tarihlerini desteklemektedir.

Urartular bölgede önemli bir uygarl ı k olu ş turmu ş lar, Urartu metal i ş lemecilik sanat ı çevre kültürler üzerinde etkili olmu ş tur. Bu gelenek bugün bile devam etmektedir. Ancak Urartular edebiyat alan ı nda büyük eserler vermemi ş ler ya da vermi ş lerse de henüz gün ı ş ı ğ ı na ç ı kmam ı ş t ı r.

URARTU İ NANÇLARI

Urartu Devleti feodal bir devlettir ve ş ehirler merkezden gelen memurlarla yönetilirdi. Yönetim böyle olmakla birlikte merkezi din de büyük önem ta ş ı makta devlete dini bir karakter vermektedir.

Urartular ı n dinleri ve inançlar ı hakk ı nda bilgimiz oldukça s ı n ı rl ı d ı r. Çivi yaz ı s ı belgelerin içinden derlenebilenler ve kabartma resimlerden ö ğ renilenler ile s ı n ı rl ı bir resim olu ş turulabilir. Örne ğ in Uratular’da büyü ve di ğ er benzer inanaçlar hakk ı nda bilgimiz yoktur.

Urartular' ı n en önemli tanr ı s ı Haldi'dir. Haldi sava ş a ç ı kan kral ı kutsayan sava ş tanr ı s ı idi. Köken olarak bu tanr ı n ı n, ilk Urartu Devleti olu ş urken en güçlü olan boyun tanr ı s ı oldu ğ u dü ş ünölmektedir.

Kralalr sava ş ı kazanmak için haldi'ye yakar ı r, kazan ı rlarsa da diktikleri yaz ı tlarda ilk Haldi'nin ad ı n ı anarlard ı . Yap ı lan binalar ı n ço ğ u Haldi ad ı na yap ı l ı rd ı .

Haldi'nin kar ı s ı ise Arubani idi. Ancak Arubani bir ana tanr ı ça kadar önemli de ğ ildi.

Panteonda Haldi'den sonra gelen tanr ı f ı rt ı na tanr ı s ı olan Tei ş eba idi. Bunun Hurri-Hitit tanr ı s ı Te ş up ile bir oldu ğ u dü ş ünölmektedir. Urartu sanat ı nda bo ğ a

üzerinde gösterilmi ş tir. Kar ı s ı

Huba ise Hepat' ı n kar ş ı l ı ğ ı

olarak

dü ş ünölmektedir.

Üçüncü s ı rada ise Güne ş Tanr ı s ı Ş ivini vard ı r. Bu tan ı r da Asur Güne ş tanr ı s ı Ş ama ş ve Hurri tanr ı s ı Ş imigi ile ayn ı tanr ı olarak kabul edilir.

Buradan görüldü ğ ü gibi Urartu panteonu en önemli tanr ı lar itibar ı ile, ba ş ta Hurri olmak üzere yabanc ı kavimlerin etkisindedir. Devlet dini yaratma çabalar ı n ı n yan ı nda her kavme de dini özgürlük verilerek birlik korunmu ş tur.

Hurri tanr ı listelerinde seksen civar ı nda tanr ı ve tanr ı ça ismi tespit edilmi ş tir. Bunlar aras ı nda yabanc ı tanr ı /tanr ı çalar oldu ğ u gibi do ğ a olaylar ı n ı temsile den tanr ı /tanr ı çalar da vard ı r. Yurt ve toprak tanr ı s ı Ebani, deniz ve sular tanr ı s ı Suinina, tepeler ve da ğ lar tanr ı s ı Arni gibi.

Kurban törenleri Urartular taraf ı ndan s ı k uygulan ı rd ı . Hatta hangi tanr ı ya nas ı l ve ne kadar kurban verilece ğ ine dair yaz ı lar da vard ı r. Bunlar ı n d ı ş ı nda çe ş itli f ı rsatlarda , kurakl ı k, k ı tlı k,sava ş gibi olaylarda kurbanlar sunulmu ş tur.

Boran

Urartu tanrı kültlerinde tapınaklar önem kazanmışlardır.

Tapınaklar içinde tanrı figürünün bulunduğu bir oda, avlu ve yan odalardan oluşmaktaydı. Çoğu tapınak birbirine benzemektedir.

Çavuş tepe’de , Aşağı kaledeki tapınağı Erzenş  yle anlatmaktadır : ( avuş tepe I , bkz. Kaynakça)

“ Aşağı kalenin orta kesiminde geniş bir alana yayılmış durumdadır. Çavuş tepe

tapınağı , Altıntepe ve ArinBerd’te de olduğu gibi, yalnızca bir cella’dan ^{6[1]} ibaret

olmayıp, depoalrı ve geniş kabul salonuyla T.  zg   n ‘mabet-saray’ olarak nitelendirdiği yapı kompleksini meydana getirmektedir. Öteki Urartu tapınakları gibi cella, k ş eleri rizalitli, kalın duvarlı ve kare bir plana sahip olup, diştan 10x10 m, i ten ise 4.50 x 4.50 m boyutlarındadır. [...] Cella’nın cephesi kuzey- doğuya bakmakta, önünde 21.50 x 21.50 m boyutlarında ve muhtemelen üç tarafı galerili, zemini düzgün ve

dörtgen yass ı ta ş larla dö ş eli bir avlu; avlunun do ğ u s ı n ı r ı nda üzeri beyaz badanal ı kerpiç sekiler, kurban masas ı ve kuzeyde de yuvarlak bir ta ş sunak yer almaktad ı r. [...] Çavu ş tepe tap ı na ğ ı n ı n kutsal alan ı içinde, aynen Alt ı ntepe’de oldu ğ u gibi, muhtemelen farklı seremonilerin sahnelendi ğ i üç adet kurban alan ı mevcuttur .”

Ayr ı ca Urartular tap ı naklar ı n duvarlar ı n ı da çe ş itli levhalarla süslüyorlard ı . Tap ı naklar ı n içinde, avluda üç ayaklı kazanlar ve tanrı arma ğ anlar ı n ı n konuldu ğ u masalar, altarlar da bulunuyordu.

Urartular için aç ı k hava tap ı naklar ı da önemliydi. Tu ş pa (Van Kalesi) ve Alt ı ntepe’de bulunan aç ı k hava tap ı naklar ı bunlara en iyi örneklerdir.

Tu ş pa’daki aç ı k hava tap ı na ğ ı nda kayalara oyulmuş ni ş ler içinde II.Sarduri’nin askeri eylemlerini anlata iki çivi yaz ı l ı stel vard ı . Bu tür stellere de tap ı n ı ld ı ğ ı dü ş ünülmektedir.

Alt ı ntepe’deki aç ı k hava tap ı na ğ ı ise ölü kültü ile alakalı bir steller sahas ı d ı r. (bkz. Özgüç , Kaynakça)

Tap ı naklar ayn ı zamanda ekonomik merkezler de olmu Ŗ lar ve tanr ı ad ı na hayvan beslenmi Ŗ , ekin ekilmi Ŗ tir.

Urartular'da Do Ė a Kùltleri

Daha ònce de belirtti Ė imiz gibi , Urartular do Ė a olaylar ı na, do Ė al varl ı klara büyük ònem vermi Ŗ ler hatta tanr ı la Ŗ t ı rm ı Ŗ lard ı r.

Bunun d ı Ŗ ı nda urartular ı n su kaynaklar ı n ı , ma Ė aralar ı , da Ė lar ı , büyük a Ė aklar ı ve kayal ı klar ı kutsal sayd ı klar ı n ı biliyoruz.

6[1]

Kusal oda

Boran

Su kanaklar ı na yap ı lan bal ı k figürleri, ma ğ aralara yap ı lan resimler, hayat a ğ ac ı fgürleri ve kaya resimleri bu do ğ al varl ı klar ı n kutsall ı ğ ı n ı göstermektedir. Özellikle kayalara oyulan kap ı figüleri de ilginçtir. Buralarda kurban listeleri olmas ı bu kap ı lar ı n tanr ı lar ile aakal ı oldu ğ unu dü ş ündürtmektedir.

Urartularda ayr ı ca hayvan tanr ı lar, yar ı hayvan yar ı insan canl ı lar da resimlenmi ş tir. Özellikle bo ğ a figürleri önemlidir.

Urartular'da Ölü Kültleri

Urartular da , di ğ er kültürler gibi ölümden sonra hayata inanm ı ş lard ı . Urartular'dan ölü gömme ile ilgili belge bize ula ş mam ı ş t ı r. Ancak arkeolojik bulgulardan hem yakarak hem de yakmadan ölü gömdüklerini, an ı tsal mezar yapt ı klar ı n ı ve ölü hediyesi b ı rakt ı klar ı n ı biliyoruz.

Aç ı k hava tap ı naklar ı n ı n da ölü kültü ile olan il ş kisini Alt ı ntepe aç ı k hava tap ı na ğ ı için Özgüç ş öyle anlatmaktad ı r: (bkz. Kaynakça)

“ Bu aç ı k hava mabedinin ölü kültü ile ili ş kili oldu ğ undan ve muayyen zamanlarda burada toplan ı ld ı ğ ı ndan, dini merasimler yap ı ld ı ğ ı ndan ş üphe edilmemelidir. Aç ı k hava mabedinin mâna ve plan bak ı m ı ndan paraleli Urartuda, hatta bütün Anadolu’da mevcut de ğ ildir. Bu bak ı mdan buna Uratular ı n ortaya koydu ğ u bir yenilik gözü ile bak ı lmal ı d ı r . “

Boran

KAYNAKÇA

Genel Anadolu ve Hititler ile ilgili kaynaklar:

Biblia Sacra Vulgata , Deutsche Bibelgesellschaft , Stuttgart , 1983

Kitab ı Mukaddes , Kitab ı Mukaddes Ş irketi , İ stanbul , 1976

AK Ş İ T İ lhan, *Hititler* , Sandoz Yay ı nlar ı , İ stanbul, 1981

AKTÜRE Sevgi, *Anadolu'da Bronz Ça ğ ı Kentleri* , Tarih Vakf ı Yurt Yay ı nlar ı , İ stanbul, 1994

AKURGAL Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi* , Tübitak Popüler Bilim Kitaplar ı , Ankara,1998

AKURGAL Ekrem, *Anadolu Uygarl ı klar ı* , Net Turistik Yay ı nlar , İ stanbul , 1989

AKURGAL Ekrem, *Hatti ve Hitit Uygarl ı klar ı* , Net Turistik Yay ı nlar , İ stanbul , 1995

AKURGAL Ekrem , Hatti Uygarl ı ğ ı , *Remzi O ğ uz Ar ı k Arma ğ an ı* , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Co ğ rafya Fakültesi Yay ı nlar ı , Ankara, 1987

AKURGAL Ekrem, *L'Art Hatti, Sedat Alp'e Arma ğ an, Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp* , Anadolu Medeniyetlerini Ara ş t ı rma ve Tan ı tma Vakf ı Yay ı nlar ı , Ankara, 1992

AKYILDIZ Erhan, *Ta ş Ça ğ ı 'ndan Osmanlı 'ya Anadolu* , Milliyet Yay ı nlar ı , İ stanbul, 1984

ALKIM Bahad ı r, *Anatolia I,Form the Beginnigs to the end of the 2nd Millenium BC* , Nagel Publishers, Geneva, 1970

ALKIM Bahad ı r, *Yesemek Ta ş oca ğ ı ve Heykel Atelyesinde Yap ı lan Kaz ı ve Ara ş t ı rmalar* , Türk Tarih Kurumu Yaynlar ı , Ankara, 1974

ALP Sedat, *Hitit Ça ğ ı nda Anadolu* , Tübitak Popüler Bilim Kitaplar ı , Ankara, 2001

ALP Sedat, *Hitilerde Ş ark ı , Müzik ve Dans/Hitit Ça ğ ı nda Anadolu'da Üzüm ve Ş arap* , Kavaklı dere Kültür Yay ı nlar ı , Ankara,1999

ARIK Remzi O ğ uz, *Les Fouilles d'Alacahöyük 1935* , Türk Tarih Kurumu Yay ı nlar ı , Ankara,1937

ARIKAN Yasemin, *Hitit Dini Üzerine Bir İ nceleme, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Co ğ rafya Fakültesi Dergisi Cilt 38 Say ı 1-2* , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Co ğ rafya Fakültesi Yay ı nlar ı , Ankara, 1998

BALCIO Ğ LU Burhan, Bir Hitit Bayram ı (EZEN-hadauri-) Hakk ı nda Baz ı İ zlenimler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Co ğ rafya Fakültesi Dergisi* XXXIV Say ı 1-2 , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Co ğ rafya Fakültesi Yay ı nlar ı , Ankara, 1990

BALKAN Kemal, *İ nand ı k'ta 1966 Y ı l ı nda Bulunan Eski Hitit Ça ğ ı na Ait Bir Ba ğ ı ş Belgesi* , Anadolu Medeniyetleri Ara ş t ı rma Vakf ı Yay ı nlar ı , Ankara, 1973

BALKAN Kemal , *Mama Kral ı Anum-Hirbi'nin Kani ş Kral ı War ş ama'ya Gönderdi ğ i Mektup* , Türk Tarih Kurumu Yay ı nlar ı , Ankara , 1957

BA Ş DEM İ R Kür ş at, *Eski Anadolu, Tarihsel ve Kültürel Süreklilik* , Kaynak Yay ı nlar ı , İ stanbul, 1999

CERAM C.W., *Tanr ı lar ı n Vatan ı Anadolu* , Remzi Kitabevi, İ stanbul, 1979

CO Ş KUN Ya ş ar, *Bo ğ azköy Metinlerinde Geçen Baz ı Seçme Kap İ simleri* , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Co ğ rafya Fakültesi Yay ı nlar ı , Ankara, 1979

Boran

ÇIĞ Muazzez İmriye, *Hititler ve Hattuşa*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000

ÇUREY Ali, *Hatti/Hititlerin Kökeni ve Çerkesler*, Çiviyazıları, İstanbul, 2000

DARGA Muhibbe, *Eski Anadoluda Kadın*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984

DARGA Muhibbe, *Hitit Mimarı 1/ Yapı Sanatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985

DARGA Muhibbe, *Hitit Sanatı*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 1992

DARGA Muhibbe, *Karahna Şehri Kültür Envanteri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1973

DİNÇOL Ali M., *Hititler, Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yayınları, İstanbul, 1982

DONBAZ Veysel, *Sadberk Hanım Müzesi'nde Bulunan Çiviyazı Iı Belgeler*, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 1999

ERKUT Sedat, *Hitit Çağının Önemli Kültür Kenti Arinna'nın Yeri, Sedat Alp'e Armağan, Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in*

Honour of Sedat Alp , Anadolu Medeniyetlerini Ara ş t ı rma ve Tan ı tma Vakf ı Yay ı nlar ı , Ankara, 1992

ERTEM Hayri, *Bo ğ azköy Metinlerinde Geçen Co ğ rafya Adlar ı Dizini* , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Co ğ rafya Fakültesi Yay ı nlar ı , Ankara 1973

ERTEM Hayri, *Hitit Devletinin İ ki Eyaleti: Pala - Tum(m)ana* , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Co ğ rafya Fakültesi Yay ı nlar ı , Ankara 1980

EYUBO Ğ LU İ smet Zeki, *Anadolu Mitolojisi* , Toplumsal Dönü ş üm Yay ı nlar ı , İ stanbul, 1998

EYUBO Ğ LU İ smet Zeki, *Anadolu Uygarl ı ğ ı* , Der Yay ı nlar ı , İ stanbul, 1981

EYUBO Ğ LU İ smet Zeki, *Tanr ı Yaratan Toprak Anadolu* , Sinan Yay ı nlar ı , İ stanbul, 1973

GONNET Hatice, Les Espaces Hittite de Sacrifice, leur Aménagement et leur Utilisation, *Sedat Alp'e Arma ğ an, Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp* , Anadolu Medeniyetlerini Ara ş t ı rma ve Tan ı tma Vakf ı Yay ı nlar ı , Ankara, 1992

GÜTERBOCK H.G. , *Kumarbi Efsanesi* (çev. Sedat Alp) , Türk Tarih Kurumu Yay ı nlar ı , Ankara, 1945

GUERNEY O.R. , *The Hittites* , Penguin Books , Middlesex , 1990 (Türkçesi : *Hititler* , çev. Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi, Ankara,2001)

IMPARATI Fiorella, *Hitit Yasaları* , İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırmaları Bölümü, Ankara, 1992

KARAUĞUZ Güngör, *Hitit Mitolojisi* , Çizgi Kitabevi, Konya, 2001

KINAL Fűrüzan , *Eski Anadolu Tarihi* , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 1987

KINAL Fűrüzan , *Géographie et l'Histoire des Pays d'Arzava* , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları , Ankara , 1953

KUTLU Emre, *Yanarlar, Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı* , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara, 1978

Boran

KUTLU Emre, Hanözü: Ma ş at Çevresinde bir Hitit Yerle ş mesi, *Sedat Alp'e Arma ğ an, Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp* , Anadolu Medeniyetlerini Ara ş t ırma ve Tan ıtma Vakf ı Yay ınları , Ankara, 1992

LLOYD Seton, *Türkiye'nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları* , Tübitak Popüler Bilim Kitapları , Ankara,1997

LLOYD Seton, *Early Anatolia*, Penguin Books , Middlesex,1956

LLOYD Seton, *Early Highland Peoples of Anatolia*, Thames and Hudson , London,1967

MACQUEEN J.G. , *The Hittites and Their Contemporaries in Asia Minor* , Thames and Hudson, London, 1986

OHR İ İ skender, *Anadolu'nun Öyküsü* , Milliyet Yay ınları , İstanbul, 1983

ÖZGÜÇ Tahsin,

İ nand ı ktepe, Eski Hitit Ça ğ ında Önemli Bir Kült Merkezi , Türk Tarih Kurumu

Yay ınları , Ankara , 1988

SAVA Ş Sava ş Özkan, *Anadolu (Hitit-Luvi) Hiyeroglif Yaz ıtlar ında Geçen Tanrı , Ş ah ı s ve Co ğ rafya Adları* , Ege Yay ınları , İstanbul,

1998

SEV İ N Veli, *Anadolu Arkeolojisi* , Der Yay ı nlar ı , İ stanbul,1999

SEV İ N Veli, *Anadolu Arkeolojisinin ABC'si* , Simavi Yay ı nlar ı , İ stanbul,1991

SEZG İ NER Ayd ı n, Hattılar ve Evren, *Bilim ve Teknik, Ayl ı k Popüler Dergi Say ı 139* , Türkiye Bilimsel ve Teknik Ar ş t ı rma Kurumu, Ankara, 1979

SÜEL Aygöl, *Hitit Kaynaklar ı nda Tap ı nak Görevlileri ile İ lgili Bir Direktif Metni* , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Co ğ rafya Fakültesi Yay ı nlar ı , Ankara 1985

TUNA Celâl, *Ma ğ aradan Kente, Anadolu'nun En Eski Yerle ş im Yerleri* , İ leti ş im Yay ı nlar ı , İ stanbul, 2000

UNGER Eckhard, Yaz ı l ı kaya'daki Kabartmalar ı n İ zah ı , *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi Say ı II* , Maarif Vekaleti, İ stanbul, 1937

ÜNAL Ahmet, Bo ğ azköy Metinleri I ş ı ğ ı nda Hititler Devri Anadolu'sunda Filolojik ve Arkeolojik Veriler aras ı ndaki İ li ş kilerden Örnekler, *1992 Y ı l ı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferanslar ı* , Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Ya ş atma Derne ğ i Yay ı n ı , Ankara 1993

ÜNAL Ahmet, *Hitit Saray ı ndaki Entrikalar Hakk ı nda Bir Fal Metni* ,
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Co ğ rafya Fakültesi Yay ı nlar ı , Ankara,
1983

ÜNAL Ahmet, Hititlerde Ölümlere Sunulan Kurban Hakk ında Baz ı Dü Ő ünceler, *Anadolu XIX 1975/1976* , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Co ğ rafya Fakültesi Eski Önyasya - Akdeniz Medeniyetleri Ara Ő t ırma Enstitüsü, Ankara, 1980

Frigler ile ilgili kaynaklar :

AKURGAL Ekrem , *Anadolu Kültür Tarihi* , TUBITAK Popüler Bilim Kitaplar ı ,
Ankara, 1997

ALGAN Ertu ğ rül, ONGAR İ rfan, *Kral Midas' ı n Ülkesi Frigya* , Esbank
Kültür Yay ı nları , Eski ş ehir ,

ALP Sedat, *Hitit Ça ğ ı nda Anadolu* , Tübitak Popüler Bilim Kitaplar ı ,
Ankara, 2001

ALTUNAY Erhan , *Yeni Yüksektepe Kültür Derne ğ i Gordion Gezisi El Bro ŝ ürü* , Ankara, 1994,

Boran

BARNETT R.D., Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri (çev. Ömer Çapar), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi XXXI Sayı 1-2*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987

BRIXHE Claude, LEJEUNE Michel, *Corpus des Inscriptions Paléo-Phrygiennes*, Editions Recherche sur les Civilisations, Paris, 1984

ELIADE Mircea, *Initiation, Rites, Sociétés Secrètes*, Gallimard, Paris, 1959

ERHAT Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1978

ERZEN Afif, *İlkçağ Tarihinde Trakya*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994

HERODOTOS, *Herodot Tarihi* (çev. Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973

KOŞAY Hamit Zübeyr, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyat Raporu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1941

SEVİN Veli, Frygler, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yayınları, İstanbul, 1982

STRABON, *Coğrafya / Anadolu, Kitap: XII, XIII, XIV* (çev:Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1987

UMAR Bilge , *Türkiye Halk ı n ı n İ lkça ğ Tarihi* 1. Cilt , Ege Üniversitesi Bas ı n-Yay ı n Yüksek OkuluYay ı n ı , İ zmir, 1982

Urartular ile ilgili kaynaklar :

BELL İ Oktay, Urartular, *Anadolu Uygarl ı klar ı Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* , Görsel Yay ı nlar, İ stanbul, 1982

Ç İ L İ NG İ RO Ğ LU Altan, *Urartu Tarihi* , Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay ı nlar ı , İ zmir, 1994

ERZEN Afif, *Çavuş tepe I, MÖ 7.-6. Yüzy ı I Urartu Mimarl ı k An ı tlar ı ve Ortaça ğ Nekropolü* , Türk Tarih Kurumu Yay ı nlar ı , Ankara, 1978

ERZEN Afif, *Do ğ u Anadolu ve Urartular* , Türk Tarih Kurumu Yay ı nlar ı , Ankara, 1986

GÜZELO Ğ LU Selçuk, *Van ve Çevresine Tarihi ve Arkeolojik Bir Bak ı ş* , Biber Tan ı t ı m, İ stanbul, 1996

ÖZGÜÇ Tahsin, *Alt ı ntepe II, Mezarlar Depo Binas ı ve Fildi ş i Eserler* , Türk Tarih Kurumu Yay ı nlar ı , Ankara, 1969

YILDIRIM Recep, *Urartu İ ğ neleri* , Türk Tarih Kurumu Yay ı nlar ı , Ankara, 1989

Boran

